

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za bosanski, hrvatski, srpski jezik

Leksika komentara Mesnevice Dželaludina Rumija, autora
Fejzulaha Hadžibajrića

Završni magistarski rad

Mentor: prof. dr. Lejla Nakaš
Studentica: Nedžma Botonjić

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet

Nedžma Botonjić

Indeks br. 3222/2019; redovna studentica
Odsjek za bosanski, hrvatski, srpski jezik

Leksika komentara Mesnevice Dželaludina Rumija, autora Fejzulaha Hadžibajrića

Završni magistarski rad

Predmet: Historija književnog jezika II

Mentor: prof. dr. Lejla Nakaš

Sarajevo, mart 2022.

Sadržaj

Uvod u problematiku istraživanja leksike komentara sufijske poezije	4
Idejni okvir interpretacije: tesavuf, sufizam	6
Tarikat	8
Dželaludin Mevlana Rumi	9
Mevlevijski tarikat	11
Tradicija čitanja Mesneville	13
Biografski podaci o autoru komentara Mesneville	16
Dosadašnja istraživanja Mesneville	17
Leksika komentara Mesneville	19
Općeupotrebna i posebna leksika	19
Konceptualna metafora u sufijskoj mističkoj poeziji	23
Semantička polja	25
Autentičnost komentara	30
Zaključak	32
Katalog	34
Literatura:	54

Uvod u problematiku istraživanja leksike komentara sufijske poezije

Mesnevija je bila i još uvijek jeste predmetom zanimanja, ali i izučavanja od trenutka njenog nastajanja i sve do danas. Mesnevijom su se zanimali studenti orijentalnih jezika, profesori jezika i književnosti, kao i profesori teologije, imami, zaljubljenici u poeziju, pripadnici različitih tarikata. Mesnevija je takvo djelo da privlači sve, ali svi nisu dovoljno informisani u svim oblastima potrebnim za razumijevanje ili tumačenje Mesnevijske. Činjenica da Mesnevija nije pisana na bosanskom jeziku već je prva prepreka za govornike bosanskog jezika u razumijevanju Mesnevijske. Danas kada imamo nekoliko prijevoda, to više nije problem, ali i dalje je teško razumljiva bez komentara nekoga ko razumije i zna reference iz historije ili teorije islama¹. Međutim, nakon što je komentar postao dijelom knjige, i dalje postoje neki termini specifični za islamsku tradiciju ili čak usko vezani za običaje tarikata. Zbog toga pristup Mesneviji nekome ko nije vezan za islam i islamsku ili tarikatsku tradiciju može još uvijek biti prepriječen nerazumijevanjem takvih termina. Jedan od ciljeva ovoga rada bit će i omogućavanje lakšeg pristupa laicima iz navedenih oblasti. Posebnu pažnju ćemo obratiti na karakterističnu leksiku komentara Rumijeve Mesnevijske autora Fejzulaha Hadžibajrića, te na značenja koja ta leksika nosi. Dakle, predmet ovoga rada bit će leksika komentara Mesnevijske, autora Fejzulaha Hadžibajrića, a glavni cilj rada bit će usmjeren na analizu i kategorizaciju značenja prevedene sufijske terminologije koju je autor komentara koristio.

Tekst književnog djela zahtijeva tumačenje, uklopljen je u strukturu koja mu omogućava punjenje dodatnim značenjima. Takva ispunjenost teksta značenjima pruža nam široko polje istraživanja jezika. Kako će u radu biti govora o karakterističnoj leksici komentara Rumijeve Mesnevijske autora

---

¹ Historija islama podrazumijeva poznavanje islamskog narativa o stvaranju svijeta, poslanicima od Adema, a.s. sve do Muhammeda, s.a.v.s., objavi sve četiri svete knjige i slične događaje koji se spominju u Kur'anu ili hadisima poslanika Muhammeda, s.a.v.s. Teorije islama podrazumijevaju nauke kao što su fikh – šerijatsko pravo, tefsir – nauka posvećena tumačenju Kur'anskog teksta, hadis – disciplina koja pamti i izučava riječi poslanika Muhammeda, s.a.v.s., zajedno sa lancem prenosilaca, akaid – disciplina koja se bavi vjerovanjem i temeljima vjere, i dr.

Fejzulaha Hadžibajrića, nećemo analizirati samu poeziju već objašnjenje poezije. Analizom karakteristične leksike jezika objašnjenja/komentara ćemo evidentirati porijeklo značenja te leksike, osvrnuti se na to šta sve i na koji način utječe na formiranje njenog konačnog značenja. Potom ćemo kategorizirati leksiku po upotrebi i semantičkim sferama tesavufa i raspraviti uzrok autentičnosti jezika komentara. Uzimajući u obzir pozadinu tesavufa te tradiciju kazivanja Mesnevijske, ovaj rad će donijeti korist u odnosu na jezik tesavufskog izraza kao i na jezik usmenog tumačenja Mesnevijske.

Jednu od prepreka s kojom se čitatelj susreće – hermetičnost mističke poezije – najbolje je opisao Baharestan Djami riječima:

*Sufiji upotrebljavaju tehničke izraze namijenjene otkrivanju ili skrivanju značenja: tako mogu olakšati shvaćanje nekih teških točaka novacima, a istovremeno prikriti tajne svoga učenja onima koji nisu upućeni.*²

Tehnički izrazi namijenjeni otkrivanju ili skrivanju značenja su dijelom ranije spomenute karakteristične leksike i zamaskirani su u termin definiran/određen semantikom tesavufa čije značenje će biti nejasno čitaocu koji nije potpuno upoznat sa filozofijom tesavufa. Međutim, isti ti izrazi (termini) bit će razlogom shvatanja smisla stiha ili komentara nekoga ko živi ili se bavi tesavufom. Razumijevanje Mesnevijske jeste samo po sebi Put i sav napor uložen na tom Putu jeste dio razumijevanja i učenja jer svako iskustvo sa sobom nosi i poruku. Međutim, mislim da bi dostupnost i lakši pristup Mesnevijski donio više zainteresiranosti, a na tom putu i više (pravih) pitanja zbog kojih bi se pronašlo i više odgovora. Stoga, jedan od ciljeva ovoga rada jeste i sabiranje karakteristične terminologije koju je autor komentara koristio u svrhu tumačenja Rumijevih stihova. Tu riznicu mističko-refleksivne leksike tumačit ćemo s nadom da će nekome olakšati istraživanja tesavufa i sufijjske poezije.

---

² Djami, Baharestan, u prijevodu Henrija Masea, Pariz 1925, Geuthner – citirano prema Evi de Vitray Meyerovitch, Antologija sufijjskih tekstova, 1988: 124

Idejni okvir interpretacije: tesavuf, sufizam

Za razumijevanje bilo koje vrste književnosti potrebno je uključiti i kontekst (vremenski i prostorni) nastajanja, život autora, ali i filozofiju u kojoj djelo nastaje. Da li ćemo tesavuf odrediti kao filozofiju, da li su tesavuf i sufizam isto, šta su tarikati – pitanja su koja ćemo odgovoriti s ciljem boljeg razumijevanja analize leksike, ali i samog teksta.

Misticizam predstavlja spiritualnu tendenciju koja je univerzalna jer je nalazimo u svim monoteističkim religijama i u svim vjerama često je vitalni element. Pojavljuje se u svim razdobljima svjetske historije, daleko unazad u religijskim učenjima Indije i Kine, u civilizacijama Grčke i Rima, među budistima i židovima, kao i među muslimanima i kršćanima³. Kada govorimo o ovom fenomenu u okviru islama, naići ćemo na dva pojma: zuhd i tesavuf. Prvi pojam se ipak definira kao islamski asketizam, a o drugom bismo mogli govoriti kao o islamskom misticizmu. (Cerić, 1989:42)

U uvodnom tekstu zbornika *Tesawwuf – islamska mistika* Sulejman Mašović (Mašović, 1989: 11) sufizam definira kao *poseban sistem misli i metoda približavanja Bogu, sjedinjenja s Njim, kroz korištenje intuitivne i emocionalno-spiritualne sposobnosti, koje su latentne i koje treba njegovati i razviti da bi se digli zastori i veo koji skrivaju subjektivno (Ja) ili dušu od Realnog (Bog)*⁴. Sufizam se onda može posmatrati i kao filozofska disciplina, naučni ogranak teologije ili književna formacija – u svemu nazirući nauk, ali ne i pripadnost nekom tarikatu. Proučavanje sufijskog (što i jeste dijelom praktičnog) uz prakticanje plana i programa jednog tarikata nazvala bih tesavufom, dakle, nauk uz pripadnost tarikatu. Shodno tome, terminologiju pripadnika navedenog ćemo organizirati na sljedeći način: pod pojmom “sufija” podrazumijevamo osobu koja se samo teoretski bavi tesavufom/sufizmom. Tada bi osoba u tarikatu (osoba koja je pristupila nekome derviškome redu) mogla biti oslovljena kao “derviš”. “Mutesavif” je, sljedstveno tome, osoba koja je pristupila nekome derviškome redu, a pored toga se i znanstveno bavi tesavufom.⁵

---

³ Margareth Smith prema Mustafi Ceriću

⁴ Mustafa Cerić u tekstu *O razvoju i porijeklu sufizma* sufizam definira kao *trajni i originalni napor čovjeka da prođe u suštinu Božijeg postojanja, čovjeka, društva, prirode i kosmosa, te nastojanje čovjeka da, u trenucima općeduhovne krize, oživi samosvijest o Bogu, sebi, društvu, prirodi i kosmosu*. Cerić definira tesavuf kao odgovor na društvenu krizu, ali nam naglašava ljudski napor i trud u cjelovitom značenju koje tesavuf nosi (Cerić, 1989: 45).

⁵ Profesor dr. Samir Beglerović većinu svojih istraživanja posvetio je tesavufskoj misli. Nekoliko njegovih tekstova korišteno je i u ovom radu, a između ostalih i tekst *Osnovno o derviškim redovima* koji je objavljen na web stranici

Hadžibajrić nam u svom tekstu *Tesavufsko-tarikatska poema Abdullaha Bošnjaka* nudi dio tesavufsko-tarikatskog predznanja za koji smatra da je potreban za razumijevanje objašnjenja poeme. Autor sažeto prikazuje sadržaj i ciljeve sufizma, te porijeklo konceptualne metafore Putovanja u sufizmu. Dodatna mističnost nečega već apstraktnog može biti teško shvatljiva čovjeku čije se mišljenje zasniva na konkretnom, zbog toga je konceptualna metafora kao figura mišljenja fundamentalna u ovoj tematici o čemu ćemo kasnije govoriti opširnije. Referirajući se na poemu Abdullaha Bošnjaka, Hadžibajrić kaže ovako: *Budući da njeno razumijevanje pretpostavlja stanovito tesavufsko-tarikatsko predznanje i za osobe koje znaju turski jezik, neophodno je ukazati bar na neke karakteristike tog znanja. U Bošnjakovu kasidu vrlo vješto su utkane vrlinske odlike, darovane Božjim poslanicima, iskazane u jednoj riječi (mozaičke mudrosti) i to terminima koje je teško doslovno prevesti. Stoga je u cilju boljeg razumijevanja prijevoda kaside neophodno upozoriti na Men-aref dersi i Sejri suluk, literarna objašnjenja.*

Men-aref dersi (predavanje o spoznaji) odnosi se na poznato tesavufsko načelo, hadis ranijih peygambera, koje glasi: Men arefe nefsehu fekad arefe rabbehu, što znači, - Ko je spoznao svoju dušu (sebe), spoznao je i svoga Gospodara (Boga). Doživljavanje i proživljavanje tih spoznaja, te užitak koji se u tome osjeća, odvijaju se kroz proces Sedam mekama (boravišta), odnosno Sedam faza (Atvar), kroz koje prolazi duša na putu (tarik) spoznaje Boga (marifetullah) i približavanja Bogu (tekarrub ilallah). Kroz spoznaju, duša se približava i zaljubljeno primiče sve bliže i bliže Bogu.

Seyr-putovanje, sefer-pohod i suluk-ponašanje slova kao tesavufsko-tarikatski termini na putu približavanja Bogu i spoznaji Boga. Svaki ovaj termin ima svoju nijansu razlike u značenju, a onda prirodno i u tumačenju. U teoriji tesavufa to je grupa (bab) pod imenom "Slova i riječi".

Termin Seyri suluk je sintagma riječi Seyr i Suluk (Seyrisuluk) i slovi danas kao najadekvatniji naziv za tasavufsko-tarikatske pojmove približavanja Bogu (Tekarrub ilellah) i spoznaja Boga (Marifetullah). (Hadžibajrić, 1974: 31-35)

Znaci, islamski dijalog i razumijevanje, čiji je urednik bio i sam profesor Beglerović.

Stranica posljednji put posjećena 3. 2. 2022. godine: <https://znaci.ba/tekstovi/osnovno-o-derviskim-redovima>

Tarikat

Da bismo razumjeli okosnicu komentara i njegovu specifičnu leksiku, neophodno je predstaviti osnovne sufijske pojmove i Hadžibajrić to čini u *Men arefe dersi i Seyri suluk, literarnim objašnjenjima*. Približavanje Bogu i spoznavanje Boga su opća mjesta tesavufa i zajednički cilj pripadnika različitih tarikata. A o tome šta je tarikat – Beglerović u svom tekstu *Osnovno o derviškim redovima*⁶ citira Hadžibajrićev govor i definira tarikat kao idejno-praktičnu metodologiju tesavufa: idejni sistem načina života zasnovan na šerijatu kako ga je shvatio i primjenjivao neki vjerski velikan. Takvi vjerski velikani bili su osnivači tarikata (pir). Tarikat je plan i program te metod i režim nekog sufijskog reda. Postoji dvanaest glavnih tarikatskih redova. Oni se u svom cilju ujedinjuju te dijele faze u procesu spoznaje Boga i približavanja Njemu, ali se kod primjene u izvjesnim propisima razlikuju. Dakle, tesavuf je jedan, ali načina je više. Priznatih derviških redova/tarikata je dvanaest. Postoje i tzv. kolovi, ogranci pojedinih tarikata koji su postajali sve masovniji i poznatiji da su se vremenom počeli smatrati tarikatima. Međutim, samo je dvanaest priznatih tarikata:

1. Kaderijski – kaderije (kadirije)
2. Jesavijski – jesâvije (jesevije)
3. Rufajijski – rufâije (rifâije)
4. Čištijski – čištijje
5. Bedevijski – bedevije
6. Kubravijski – kubrâvije
7. Suhraverdijski – suhraverdije
8. Mevlevijski – mevlevije
9. Šazilijski – šâzilije
10. Desukijski – desûkije
11. Halvetijski – halvetije
12. Nakšibendijski – nakšibendije

---

⁶ Stranica posljednji put posjećena 3. 2. 2022. godine: <https://znaci.ba/tekstovi/osnovno-o-derviskim-redovima>

Dželaludin Mevlana Rumi

Svaki od navedenih tarikata zasnovan je, kako smo već ranije naveli, na šerijatu kako ga je shvatio i primjenjivao neki vjerski velikan. Jedan od velikana na osnovu čijeg će shvatanja šerijata biti zasnovan mevlevijski tarikat je Dželaludin Mevlana Rumi.

Mevlana Dželaluddin Muhammed Belhi Rumi Bekri rođen je 30. septembra 1207. godine u pokrajini Belh u Horasanu, na području današnjeg Afganistana. Muhammed je njegovo vlastito ime, Dželaluddin nadimak po kojem je ostao poznat, u Belhu je rođen pa zbog toga Belhi, ali zato što je najveći dio svog života proveo na području Male Azije, u Rumu, Rumi. Po majčinoj liniji je potomak prvog halife Ebu Bekra i zato je nosio nadimak Bekri. Otac mu je bio dobro poznat i cijenjen učenjak, Behauddin Veled, s puno pristalica zbog čega su ga prozvali *sultanom učenjaka*. (Drkić, 2016: 24)

Nakon što je rodni grad Rumija bio razoren, na putu prema Mekki, Rumi upoznaje velikog sufijskog pjesnika i šejha Feriduddina Attara koji mu poklanja svoju *Knjigu tajni* i koji poriče da će Dželaluddin uskoro upaliti vatru u svakom srcu zaljubljenom u duhovnu nauku. To će ostaviti veliki utisak na Rumija koji će kasnije za njega govoriti *da je prošao sedam gradova ljubavi, dok je on još na krivini uličice!* (De Vitray-Meyerovitch, 1995: 8)⁷ Međutim, Rumijevo pisanje poezije ne počinje tada, štaviše, ne počinje veoma rano. Rumi je svoje djetinjstvo i mladost proveo u društvu učenjaka, profesora, islamskih pravnika, a vrlo rano je počeo s obrazovanjem na predavanjima svoga oca i drugih islamskih nauka. Nakon smrti Behauddina Velede 1231. godine, Rumi je pozvan da preuzme dužnosti svoga svoga oca te je tako Rumi s 24 godine držao titulu cijenjenog i ozbiljnog profesora. Po naređenju svoga duhovnog učitelja koji je bio učenik Rumijevog oca, odlazi u Halep i Damask, stjecište velikog broja učenih ljudi. Preuzimanje očeve titule i dužnosti i dodatno školovanje o sufizmu i islamskom gnosticizmu godinama nisu mijenjali profil Rumija kao ozbiljnog, *trijeznog pravnika*, sve dok u Konju nije došao Šemsuddin Tabrizi. Susret sa Šemsom, njihove sufijske rasprave i diskusije su Rumija u potpunosti preobrazile u

---

⁷ De Vitray Meyerovitch navodi kako je teško razdvojiti historiju od legende u biografiji Mevlane, te da su podaci koje iznosi ili iz izvora savremenika Mevlane ili neposredno poslije njegove smrti. Međutim, Drkić smatra kako se ovaj susret vjerovatno nije desio jer se ne navodi ni u jednom od triju primarnih izvora Rumijeve biografije, već tek stoljeće i po nakon toga. Drkić smatra da je ovakav susret suviše važan da ga ne spomenu Rumijev sin, učenik ili unuk. (Drkić, 2016: 26)

*opijenog slavitelja tajanstva božanske Ljubavi. (Drkić, 2016: 31)*⁸ Od čuvenog učitelja iz Konje, nastao je zaljubljeni i nemirni derviš⁹.

---

⁸ William Chittick prema Muniru Drkiću (Drkić, 2016: 31)

⁹ Bećir Džaka prema Muniru Drkiću (Drkić, 2016: 32)

Mevlevijski tarikat

Veliki broj šejhova i pripadnika drugih tarikata je bio zadivljen Mevlanom, njegovim djelima i samim mevlevijskim tarikatom. Neki od najpoznatijih mesnevihana i tumača Mesnevije su pripadali drugim tarikatima. Šejh Fejzullah Hadžibajrić, šejh kadirijskog tarikata, je dugi niz godina tokom dvadesetog stoljeća bio jedini mesnevihan u Bosni i Hercegovini.¹⁰ Mesnevija je, dakle, djelo kojim su se bavili i pripadnici drugih tarikata, ali s obzirom na to da je autor Mesnevije ujedno i osoba na osnovu čije se interpretacije i primjene šerijata formirao mevlevijski tarikat – važno je da se upoznamo s redom mevlevija i mjestom Mesnevije u njihovom redu.

Mevlevijski tarikat je jedan od zvanično priznatih derviških redova. Mevlevijski tarikat dobio je ime po Dželaluddinu Rumiju kojeg su pristalice ovog tarikata nazvale Mevlana što može nositi nekoliko različitih značenja¹¹, ali uzimajući u obzir Rumijevu biografiju i činjenicu da su ga učenici prozvali ovim imenom – *mevlana* označava titulu učenih vjerskih obrazovanih ljudi/kadija. Mevlana je bio unuk vladara Belha s majčine strane i sin Muhammeda Behauddina Veleda, koji je nosio titulu sultana učenjaka. Rumijevo porijeklo bilo je podobno za osnivanje tarikata. Rumi, međutim, ne osniva tarikat. On nakon upoznavanja i zanimanja za ilmi batin (nauku o nevidljivom) počinje da se intenzivnije time bavi i piše svoje najpoznatije djelo *Mesnevi el-Manevi*¹², poznatije kao *Mesnevija*. Tarikat osniva Rumijev sin Sultan Veled, a obrede uspostavljaju Rumijeve pristalice. Ovaj se red smatra i jednim od ortodoksnih derviških redova, a uprkos tome je učenje ovog reda bilo osuđivano. Uzrok osude je činjenica da mevlevije koriste muziku prilikom obreda i rituala. Glavni ritual po čemu je mevlevijski tarikat poznat je sema. Sema je ples s karakterističnim i ustaljenim pokretima koji nose simboličko mističko značenje. Derviši su obučeni u posebne haljine i vrte se ukrug uz zvuk naja. Naj je kao simbol veoma bitan za učenje ovog tarikata. Osim što se sema izvodi uz zvuk naja, on se spominje na samom početku *Mesnevije*:

*Slušaj ovaj naj, šta priča, kazuje,
na rastanke on se žali, tuguje.*

---

¹⁰ Izlaganje Sedada Dizdarevića na temu Uloga mevlevija u razvoju divanske književnosti Bosne i Hercegovine sa *Međunarodnog naučnog simpozija „Bosna i Hercegovina od dolaska osmanlija do danas“* u Tuzli 2010. godine objavljeno je na stranici *Baština objave*:

Jedna od simbolika naja je tugovanje za Najistanom – mjestom gdje je nastao i rastao. U prenesenom značenju – tuguje za Mjestom od kojeg je nastao, Onim koji ga je stvorio, Bogom. Druga simbolika naja je način nastajanja zvuka na ovom instrumentu. Naj je prazan i, da bi svirao, nejzir (onaj koji svira naj) mora puhati u naj (udahnuti u njega dah) – što se referira na stvaranje čovjeka i Božije udisanje svoga Ruha (duše) u oblikovanu zemlju. Naj bez ljudskog daha ne daje zvuk, čovjek bez božijeg daha je samo zemlja. Simbolizam i misticizam osnova je ovog tarikata, posebno u Mesneviji, što je ovaj tarikat činilo rezervisanim za aristokrate i obrazovane članove društva. Divanska poezija, kojoj pripada i sama Mesnevija, razumljiva je onima koji su uveliko upoznati s visokom književnošću. (Trako, 1987: 221)¹³ Nažalost, to je isključivalo ostale slojeve društva. Međutim, dostupnost ovom tarikatu povećava se organizovanim zajedničkim čitanjima i tumačenjima Mesnevije širom svijeta. Čuveni perzijski pjesnik Mula Ćami kaže za Rumija: *Nije peygamber, ali ima kitab*, misleći na sadržajnu i umjetničku vrijednost Mesnevije (Hadžibajrić, 1985: 11). Sadržajna vrijednost je ono što mevlavije okuplja u tarikat. Ali upravo zbog visoke umjetničke vrijednosti (referiranja na tekst Kur'ana, hadise Poslanika i sl.) javlja se potreba za tumačenjem i komentiranjem Mesnevije. A iz te potrebe nastaje tradicija zajedničkih čitanja, prevođenja i tumačenja Mesnevije.

<https://bastinaobjave.com/uloga-mevlevija-u-razvoju-divanske-knjizevnosti-bih/> stranica posljednji put posjećena 15.3.2022.

¹¹ *Mevla(na) – prijatelj, pomagač, drug, saveznik, pristalica, sljedbenik, šticećenik, malodobnik, Gospodar, zaštitnik, dobročinitelj, susjed, gost, oslobođeni rob, sin, bratić, nećak, amidžić, sestrić, stric, zet, rođak, mula/titula učenih vjerskih obrazovanih ljudi, kadija* (Muftić, 1997:1672). Islamsko pravo zabranjuje muslimanima nazivanje ikoga sem Boga „gospodarom“, te prijevodi „naš gospodar“ ili „naš gospodin“ nemaju smisla u ovome kontekstu.

¹² Mesnevija je izvorno bio književni oblik epskih pjesama o herojskim putovanjima, sve dok je Feriduddin Attar nije usvojio i transformirao u pjesničku formu sufijske poezije. Rumi preuzima tu formu od Attara I u potpunosti se rješava naracije. Rumi naziva svoju mesneviju Masnevi el-Ma'nevi u značenju *mesnevija duhovnog značenja* (Halitović, 2015: 76, 77)

¹³ Trako navodi kako se ovaj tarikat baš zbog te potrebe za širokim predznanjem i obrazovanjem, a u cilju shvatanja Rumijevog filozofskog učenja, razvijao u urbanim sredinama, u kulturnim i obrazovnim centrima jedne države. (Trako, 1987: 221)

Tradicija čitanja Mesnevijske

Mevlevijski tarikati su bili jedan od zvanično priznatih redova u Osmanskom Carstvu. To znači da su ih osnovali članovi sultanske porodice i da su tekije ovog reda održavane iz vakufskih prihoda. Također znači i to da je bilo očekivano širenje ovog učenja na bosanskohercegovačke prostore zajedno sa kulturom i tradicijom koju je Carstvo donosilo.

Zajedničko čitanje i tumačenje Mesnevijske ubrzo se nakon utemeljivanja ovog tarikata ustalilo kao vrsta zajedničkog ibadeta, vjerskog obreda. Tako je bilo i u Sarajevu odmah nakon dolaska islama s Osmanlijama kada je podignuta mevlеvijska tekija na Bentbaši 1463. godine (Zlatar, 1998: 105).¹⁴

Direktne silsile (zapisanog lanca nasljednika mesnevijske) od 1463. godine do danas nema, ali o uzastopnosti kazivanja Mesnevijske širom Bosne i Hercegovine govore pojedinačni slučajevi koje ćemo navesti u nastavku.

Krajem 16. stoljeća Derviš-paša Bajezidagić u Mostaru osniva halku (katedru) za proučavanje Mesnevijske, a na samom početku 17. stoljeća u vakufnami medrese koju je osnovao zadužuje profesore medrese da moraju proučavati i Mesnevijsku. Naglašava i to da profesor koji bude kazivao Mesnevijsku mora biti sposoban i prirodno obdaren za tumačenje ovog djela (Gadžo, 2013: 4).

Istovremeno je Mesnevijsku tumačio u Sarajevu Tevekkuli-dede. On je bio učenik šejha mevlеvijske tekije, Atik-dede, na Bentbaši gdje ga je naslijedio kao šejh, ali i mesnevijsan.

Nakon Tevekkuli-dede, iz epitafa saznajemo o Abdullfetahu (koji je umro 1709/1710. godine):

...Ovaj najveći učenjak, šejh mevlеvijski,

Uglednik, učenjak koga svako hvali,

Otkrivao je tajne Mesnevijske,

Ova knjiga postade dokaz njegove učenosti... (Trako, 1987: 224)

---

¹⁴ Iako su prvi zapisi o mevlеvijskoj praksi nastali zajedno sa zapisima o izgradnji tekije, nije neosnovano pretpostaviti da je praksa postojala i prije, s obzirom na običaj Osmanlija da šalju izviđače/misionare s ciljem da šire vjeru bez mača, misionarskim putem.

U to vrijeme u Mostaru, od 1707. godine Fevzi Mostarac bio je šejh melvevijske tekije u kojoj je održavao i dersove Mesnevije (Gadžo, 2013: 4).

Krajem 18. i početkom 19. stoljeća Isevi Mehmed Emin efendija oputovao je u Perziju da nauči farsi kako bi samostalno mogao proučavati Mesneviju. Po povratku je kazivao Mesneviju u Bakar-babinoj džamiji na Atmejdanu, iako nije bio pripadnik (Trako, 1987: 224).

U drugoj polovini 19. stoljeća Mesneviju je kazivao reisul-ulema Mehmed Tefvik efendija Azapagić svome sinu Nurudin-begu u hanikahu Gazi Husrev-begove medrese, ali je ders bio otvoren za sve zainteresovane građane (Gadžo, 2013:4). Iz ovog slučaja vidimo da ranije spomenuta rezervisanost tarikata za visokoobrazovane stanovnike urbanih područja nije bila slučaj u bh. sufizmu.

Prije austrougarske okupacije 1879. godine, Mustafa efendija Učambarlić kazivao je Mesneviju u Begovoj džamiji u Sarajevu i, poput Isevi Mehmed Emina, nije pripadao nijednom tarikatu (Trako, 1987: 225).

Mesnevija se kazivala i u Janji, a dersove je započeo Alija Sadiković, profesor medrese u Janji, poznatiji kao Mula Alija. Prevodio je Mesneviju i kazivao je svojim učenicima (Gadžo, 2013: 5).

U Travniku Mesneviju prevodi, tumači i kazuje muftija Muhamed efendija Korkut (Gadžo, 2013: 6).

U Livnu poput Bajezidagića Mustafa-beg sin Ibrahim-agin osniva školu hadisa i zadužuje nasljednike da se uz ostale predmete kazuje i Mesnevija (Gadžo, 2013: 6).

Ahmed efendija Mešić je kazuje u Visokom i veliku pažnju posvećuje prijevodu Mesnevije. Jedan period Mesneviju je kazivao i u Tuzli gdje ju je kratko kazivao i Fuad Hadžiomerović (Gadžo, 2013: 6).

Mesnevihani u Sarajevu posljednjih 111 godina čitaju i tumače Mesneviju organizovano u određeno vrijeme i na određenom mjestu. Prvi od pet je Mehmed Džemaluddin Čaušević koji je Mesneviju kazivao od 1911. do 1928. godine u mevlevijskoj tekiji na Bendbaši, a onda u kući Mustafe Mujage Merhemića koji će nastaviti kazivanje od 1942. do 1959. godine. Šejh Fejzullah Hadžibajrić Mesneviju je kazivao od 1965. do 1988. godine kada taj emanet za života predaje

hafizu Halidu Hadžimuliću. Hadžimulić kazuje Mesneviju 23 godine i 2011. pred smrt emanet predaje učeniku hafizu Mehmedu Karahodžiću koji i danas čita i tumači Mesneviju. (Gadžo, 2013: 8)¹⁵

---

¹⁵ Hadžibajrić u komentaru 2805-og stiha navodi i sljedeće: *Od 17. decembra 1969. godine, dana kada je na Dersu Mesnevije obrađivan ovaj tekst, Ders Mesnevije se održava u zgradi Hadži Sinanove tekije u Sarajevu. Tekija pripada kaderijskom tarikatu. Jedna soba u tekiji, koja je do tada služila kao stambena prostorija stanaru neislamske vjere, uzeta je za Ders – odaju za Mesneviju. Mevlana Dželaluddin Rumi nije imao svog krova u Sarajevu i nastanio se kod svog brata Abdul Kadira Gejlani. Od 1979. godine Ders Mesnevije održava se u Nakšibendijsko-Mevlevijskoj tekiji Nadmlinima (Katedra za Mesneviju). Što se zna, Mesnevija se njeguje u Sarajevu od 1469. godine – 500 godina. Sad već 552 ili 553 godine.*

Biografski podaci o autoru komentara Mesnevijske

Fejzullah Hadžibajrić rođen je 1913. godine u Sarajevu. Vrlo rano je izgubio oca što je bilo razlogom da kao najstariji brat preuzme odgovornost za mlađu braću i sestre. No, to ga nije sprečavalo da uči i da svoje interesovanje za medresu i islamske studije zanemari. Jakom voljom i napornim radom uporedo je završio Srednju građevinsku školu i Gazi Husrev-begovu medresu. Želio je svoju islamsku naobrazbu nastaviti na al-Azharu u Kairu, međutim, od te ideje odustaje zbog svoje odgovornosti prema porodici i ipak odlazi na služenje vojnog roka. Nakon Drugog svjetskog rata diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, na katedri orijentalnih nauka – filologije. Kako je u tesavufu važan odnos učitelj – učenik, bitno je spomenuti da se u životu Fejzulaha Hadžibajrića pojavljuju, ostavljaju trag i ostaju mnoga imena. Neki od njih su: Mustafa efendija Varešanović, Ahmed efendija Burek, Muhamed efendija Tufo, Mehmed efendija Handžić, Kasim efendija Dobrača, Mujaga efendija Merhemić. Posljednji, Mujaga efendija Merhamić, bio je od posebnog značaja u životu Hadžibajrića. Merhemić je bio mesnevihan, osoba s dozvolom za prevođenje i tumačenje Mesnevijske, i nakon mnogo vremena provedenih s Hadžibajrićem, ostavlja mu izun za dalje prevođenje i tumačenje Mesnevijske. Dužnosti mesnevihana Hadžibajrić obavljao je 23 godine, od 1965. do 1988. godine. Izun je za života predao Halidu efendiji Hadžimuliću. Hadžibajrić je za svoga života napisao mnogo članaka¹⁶, te prevodio djela divanske poezije s arapskog, perzijskog i turskog, konkretno Rumijevu Mesneviju. (Beglerović, 2004: 10 – 39)

---

¹⁶ Neki od naslova koje je Hadžibajrić objavljivao u *Glasniku i Preporodu*:

Hadžibajrić, Fejzullah, „Šebi-arus“, *Preporod*, br. 1-2 (152-153), Sarajevo, 1977, str. 13.

Hadžibajrić, Fejzullah, „Sa ovogodišnje Šebi-aruske“, *Preporod*, br. 2 (129), Sarajevo, 1976, str. 6.

Hadžibajrić, Fejzulah, „Fadil-paša Šerifović, pjesnik i epigrafičar Bosne“, *Glasnik VIS-a*, XLIV/1981, br. 3, str. 323- 329.

Hadžibajrić, Fejzulah, „Mevlana Dželaludin Rumi“, *Glasnik VIS-a*, XXIV/1962, br. 1-3, str. 16-22.

Hadžibajrić, Fejzulah, „Mevlanin Šebi-arus u svijetlu islamskog učenja“, *Glasnik VIS-a*, XXV/1963, br. 3-4, str. 102-106.

Hadžibajrić, Fejzulah, „Osvrt na komentar mevlevijskog „Evrada“ od Fadil-paše Šerifovića“, *Preporod*, VII/1976, br. 2, str. 6-7.

Hadžibajrić, Fejzulah, „Početak Mesnevijske“, *Preporod*, IV/1973, br. 3, str. 10.

Hadžibajrić, Fejzulah, „Sjećanja sa putovanja na hadž 1969. godine“, *Glasnik VIS-a*, XXXII/1969, br. 9-10, str. 395-402

Hadžibajrić, Fejzulah (1989g), „Zikr i iršad“, *Tesawuf, islamska mistika*, str. 151–162.

Hadžibajrić, Fejzulah (1989b), „Mali rječnik sufijisko-tarikatskih izraza“, *Tesawuf, islamska mistika*, str. 177–218.

Dosadašnja istraživanja Mesneville

Vrijednost Mesneville ogleda se u kompleksnosti njenog teksta, simboli i mistici iza kojih se krije značenje, njenoj višejezičnosti, visokom stilu divanske poezije i svemu onome što je bilo temom istraživanja mnogih filozofa, sufija, književnih naučnika, lingvista, prevodilaca, ali i ljudi bez titula koje je Mesneville zaintrigirala. Prva konkretnija publikacija bila je zapravo skup tekstova o tesavufu u kojima je bilo nemoguće zaobići Mesneville. Riječ je o zborniku radova prvog simpozija *Tesawwuf, islamska mistika* objavljenog 1989. godine u Zagrebu¹⁷. Naime, tema nijednog od radova nije vezana isključivo za Mesneville, međutim, većina radova se kroz primjere ili analizu osvrće na Mesneville.

Jedna od novijih publikacija je 116. broj časopisa Behar iz 2013. godine, cijeli posvećen Mesneville. Broj uređuje Šaban Gadžo i donosi nam tekstove čak četiri mesnevilhana: hadži Mujage Merhemića, šejha Fejzulaha Hadžibajrića, hadži hafiza Halida Hadžimulića i hadži hafiza Mehmeda Karahodžića. Tekstove pišu i Muhammed Rešid efendija, sarajevski univerzitetski profesor Samir Beglerović, a urednik donosi i prijevode Mevlaninih tekstova, autora Adema efendije Karadžovića. Teme tekstova tiču se tradicije kazivanja Mesneville širom Bosne i Hercegovine, mesnevilhana i njihovih razmišljanja ili običaja, porijekla i porodice Mevlane, tekija, kao i prijevoda i analiza tekstova Mevlane.

Za razumijevanje ukupnog konteksta tumačenja Mesneville nezaobilazna je doktorska disertacija Munira Drkića, profesora na Odsjeku za orijentalnu filologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. *Višejezičnost u Mesneville* je monografska knjiga koja je proistekla iz doktorske disertacije Munira Drkića, i kao što i u samom naslovu kaže donosi veliku studiju o višejezičnosti u Mesneville. Ova studija bila je prva studija o jeziku Mesneville na bosanskom jeziku. Autor izučava Mesneville s tri aspekta višejezičnosti. U prvom aspektu se detaljnije osvrće na sami fenomen višejezičnosti i stavove o tom fenomenu u historijskom razvoju lingvistike, kao i uvid u jezičke sukobe između perzijskog i arapskog, te sve to primjenjuje na jezik Mesneville. U drugom

---

¹⁷ Naslovi tekstova ovog zbornika su: *Sufizam i duhovna situacija čovjeka, Te'wil i mistična hermeneutika Kur'ana, Refleksije o porijeklu i razvoju sufizma, Kratak osvrt na historiju tesawwufa, Zuhd i počeci tesawwufa, Rani sufizam: Ebu al-Qasim ibn Džunejd el-Baghdadi, Sufijska literatura ili hronike o sufizmu, Ibn 'Arabijeva mistična teologija Božijih imena i atributa, Ibn 'Arabijevo teološko-sufijsko iskušavanje wilajeta, Poimanje prirode: kazivanja Ibn Sinaovog Hajj ibn Jaqzana, Recepcija sufijske metafore, Mjesto i uticaj tesawwufa na razvoj islamske kulture u nas, Zikr i iršad.*

aspektu autor donosi analizu višejezičnosti u komunikaciji među govornicima različitih jezika te uvid u probleme i nesporazume koje takva komunikacija donosi, posebnu pažnju posvećujući rješavanju i prevazilaženju nesporazuma nudeći alate interkulturalne komunikacije. I u trećem aspektu sve to primjenjuje na samoj Mesneviji, tj. fokus trećeg dijela je upotreba različitih jezika u Mesneviji, nemajući za cilj Rumija dodatno pohvaliti poznavanjem mnogih jezika, već istražiti i predložiti šta takav način izražavanja donosi. Kombiniranjem jezika u Mesneviji Rumi promovira višejezičnost i nudi je kao rješenje u iznalaženju što boljeg načina izražavanja (Drkić: 2016).

Leksika komentara Mesneviije

Leksemom se u stručnoj lingvističkoj terminologiji naziva riječ kao jedinica rječnika jednog jezika sa svim njenim gramatičkim oblicima i frazeološkim proširenjima (Bugarski, 2003: 200). Proučavanjem leksičkih jedinica i leksičkog sastava jezika bavi se leksikologija, a ona se dodiruje sa morfologijom čiji je predmet unutrašnja struktura riječi i naročito semantikom koja posebno istražuje značenje riječi, što leksiku određenog djela čini najpogodnijim korpusom za bilo koju vrstu analize. (Bugarski, 2003: 200). To je prva jedinica s jasnim granicama (bjelinama) koja nosi primarno značenje, ali i kojoj se mogu pripisati mnoga druga značenja. Upravo ta slojevitost značenja bit će predmetom analize ovoga rada.

U leksici komentara mističkog teksta slojevitost je prisutna gotovo redovito. Misticizam sa sobom nosi teoriju metafizičkog i često su jedini načini pojašnjavanja ovakve filozofije upravo metafore, simboli, sekundarna i konotativna značenja. Metafora Putovanja ka Bogu donosi i lekseme poput *stranputice, pravog puta, konačnog odredišta*, međutim, nijedna od njih ne nosi primarno značenje konkretnog svijeta. Naprotiv, apstraktnost mističke filozofije bit će odrednica sekundarnog značenja ovih leksema.

Općeupotrebna i posebna leksika

Činjenica je da su lekseme ove karakteristične leksike komentara Mesneviije orijentalnog porijekla ili orijentalizmi. Najveći dio pripada arapskom jeziku, zatim turskom i perzijskom. Riječi koje se koriste, naravno, imaju prijevod na bosanski jezik i na pojedinim mjestima Hadžibajrić koristi obje riječi: (...) *njegov učenik (murid)*. Nakon ovog primjera autor koristi samo *murid*. Međutim, *murid* je leksem koji nosi mnogo više značenje nego što to nosi Hadžibajrićev prijevod u komentaru, „učenik“. U svom *Malom rječniku sufijsko-tarikatskih izraza* Hadžibajrić *murida* definira kao *osobu na Putu kroz tesawuf, koji se spasio od svojih želja; obveznik tarikata i svog šejha, ogoljen od svoje volje (predan Božjim propisima), pripadnik tarikata sa zakletvom*. Stoga je jasno da leksika korištena u Hadžibajrićevom komentaru nije samo korpus s određenim brojem orijentalizama. Ovaj odnos između lekseme (*murid* – učenik) i termina (onaj koji je na Putu uz sve karakteristike) jeste prvi sloj leksike kojim ćemo se baviti. Direktni prijevod riječi *murid* s

arapskog jezika jeste „onaj koji želi (nešto)“, međutim u tesavufu murid je učenik, ili onaj koji je na Putu ka potpunom sjedinjenošću (blizinom) s Bogom. Na isti način riječ *gajb* direktno se prevodi u prvo značenje „ono što je nevidljivo“, međutim, u teologiji se *gajb* odnosi na čovjeku (nevidljivi) neznani svijet; sve što Bog zna, a čovjek ne zna. Čovjek, dakle, ne vidi taj svijet, ali je akcent na neznanju naspram Božijeg znanja. Nadalje, riječ *ebeda* s arapskog se prevodi kao prilog u morfološkom značenju „zauvijek“, ali u kontekstu islamskog učenja *ebeda* je mjesto i vrijeme beskonačnosti ili vječnosti; vječni život nakon smrti. Kao i svaka disciplina bilo koje nauke, i teologija ima svoju specifičnu terminologiju. Kao i teologija, i tesavuf ima svoju specifičnu terminologiju i ustaljene izraze. Uzimajući u obzir da je autor poznavalac mnogih nauka i disciplina, te da Mesneviju tumači služeći se i sakralnim i profanim znanjem, možemo reći da je konačno značenje termina uvjetovano različitim kontekstima: kontekst islamske teologije, kontekst tesavufa, kontekst tarikata, kontekst tumača, pa i kontekst čitaoca.

Kao za svako pisano djelo, i za ovo moramo u obzir uzeti kontekst pisanja. S obzirom na to da je pisani komentar o kojem je riječ – rezultat kazivanja i tumačenja Mesnevije u tekiji, onda moramo uzeti u obzir taj kontekst¹⁸. Prostorni kontekst kazivanja Mesnevije je tekija ili soba isključivo namijenjena kazivanju Mesnevije i vršenju vjerskih obreda tarikata – dershana. Dakle, to je prostor u kojem su se održavali obredni običaji mevlevijskog reda derviša, prostor u kojem se obavljala molitva i dodatne aktivnosti, prostor u kojem se slušao naj i učile ilahije koje su slavile Boga, Njegove Poslanike i vjeru uopće.

Prostorni kontekst, naprimjer, donosi nam riječi poput tekija, dershana, naj, mihrab, musaf itd. Ovakve riječi nećemo pronaći u sufijsko-tarikatskom rječniku, ali ćemo ih pronaći u karakterističnoj leksici komentara Mesnevije. Takve riječi su opće upotrebe za razliku od riječi

---

¹⁸ Smatram da je važno napomenuti da bi ovo istraživanje moglo biti tumačeno na granici između istraživanja pisanog i govorenog jezika (s obzirom na to da je komentar rezultat usmenog prevođenja, kazivanja i komentiranja Mesnevije), te da od ovakvog istraživanja treba očekivati nedostatke u smislu korpusa jer integirira visoku mogućnost greške. Ne samo da nemamo e-korpus usmenog (osim Oslo korpusa i portala na bosanskom jeziku https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=bswac;align=), nego nemamo ništa što bi se moglo istraživati ni za pisani jezik koristeći se korpusnim alatima, a to pogotovo danas ne možemo ako želimo istraživati govoreni jezik.

koje se definiraju unutar tesavufskog nauka. Bugarski lekseme dijeli i prema upotrebi: na opšte, kojima se služe svi govornici nekog jezika, i posebne, koje upotrebljavaju samo neki krugovi (Bugarski, 2003: 202). Stoga smo i mi karakterističnu leksiku podijelili u dvije kategorije: posebna leksika i općeupotrebna leksika. Općeupotrebna leksika, kako i samo ime kaže, opće je upotrebe i može se koristiti van konteksta sufizma. Svoje značenje nosi iz izvornog jezika i u tom se značenju koristi u bilo kojem kontekstu. Za razliku od termina sufijskog značenja koji svoje značenje dobijaju tek u kontekstu filozofije sufizma.

Općeupotrebna leksika

Saruk, Šah i Nisfije, Musaf, Medžlis, Nokta, Mutesavvifini, Naum-nijjet, Rubtahta, Muvekihana, Muvekit, Tabiat, Harf, Mudžtehid, Mudžeddid, Emir, Bejt, Amel, Šejh, Ajet, Frka, Mudžize, Nimet, Emanet, Nišan, Simija, Kjoru kebud, Eser, Dževahir, Sebeb, Vehm, Fehm, Fikr, Mahv, Sekr, Terbijjet, Halifa, Esmaul-husna, Hajr, Šer, Zulum, Iman, Meram, Naib, Durri bejda, Akl, Ustaz, Kijafet, Sifati, Zalim, Tefsir, Muhtadž, Hizmet, Takdir, Tedbir, Džaiž, Gaflet, Džebr, Nakis, Kamil, Ahiret, Kalu bela, Nihajet, Bidajet, Kebed, Kibla, Suret, Eflak, Šehid, Jekin, Šhadet, Kijametski dan, Tilsum, Silsila, Hutba, Ashabi, Fakr, Kabur, Murad, Džuz, Džemaat, Benluk, Muttekija, Mihrab, Hazreti, Adalet, Katil, Ezel, Zekat, Meleki, Berzah, Mumin, Munafik, Dunjaluk/dun'ja, Mušrik, Din, Džunup, Nafila, Hadž, Sevap/sevab, Ihsan, Islam, Jetim

Posebna leksika

Murid, Fatihatul-mesnevi, Hamdu-salat, Ašk, Mushafi natik, Ašik, Mašuk, Tešbihat, Temsilat, Ajn, Malum, Teranei-visal, Derdi-nalei-i, Najistan, Tesavvuf, Tarikat, Gajb, Kabilijet, Istidad, Garib, Kurb, Inajet, Kader, Mehabet, Iršad, Divani-ezel, Atvar, Suluk, Ajnel-jekin, Išaret, Mašukul-ervah, Mahbubul-kulub, Haram, Ruh, Miradž, Arš, Hadisi-kudsij, Zatuha teala, Fena fis-sifat, Fena fiz-zat, Tevfik, Zikir/zikr, Hamd, Muršidi-kamil, Muršid, Kešf, Alemi ervah, Edeb, Zahir, Batin, Ehli-tarikat, Aški-hakiki, Aški-medžazi, Kalem, Emer, Kafir/ćafir, Ebdal, Jag, Levh, Levhi kaza, Kazai sabika, Akli kul, Akli evvel, Hakikati Muhammedijje, Kalemi eala, Ummul-kitab, Levhi kader, Levhi mahfuz, Nefsi natika, Levhi nufus, Levhi hejlula, Alemi šhadet, Alemi gajb, Tevekkul, Teslimijjet, Hu, Ehl, Salik, Vesila, Ehli zikir, Hoda perverler,

Uvejsije, Manen, Ruhaniijet, Vahdaniijet, Dalalet, Ihtilaf, Hadis, Ummet, Ihtilafet, Havarijjuni, Kufur/kufr, Fejzi rahmani, Emri ilahi, Kitab, Manevijat, Abi hajat, Fena, Mahvi ruhani, Sekri ruhani, Fenai ruhani, Muridi nakis, Ehli heve, Ehli dalalet, Insani kamil, Alemi kubra, Alemi sugra, Halu ahval, Vudžudi mutlak, Hesti, Halvet, Nuri Muhammedi, Kainat, Alemi lahut, Ruhul ervah, Nurul envar, Tig, Sirri tevhid, Siper, Ehli terbijje, Ruhul emin, Isabeajni nuri hak, Hidajet, Šehvet, Istigfar, Anasiri erbea, Musebbibul esbab, Faili hakiki, Tedželijja, Havija, Azab, Mugajjebati hamse, Kudret, Fakir, Haram lokma, Akli mead, Vahj, Ashabi kehfi, Tevil, Toba/tevba, Akli meaša, Mertebe, Tevhid, Marifet, Muvehhid, Mekruh, Sirati mustekim, Džebr makbul, Džebr mezmum, Ehli dun'ja, Ruhi hajali, Ruhi akli, Ruhi fikri, Ruhi kudsi, Tedželli, Bešerijjet, Gafil, Hajati kalbijje, Mertebei nubuvvet, Bezmi elest, Sejri suluk, Bejtul mamur, Kutb, Gavsi azam, Gavsi ekber, Vadžibul vudžud, Mumkinul vudžud, Mumteniul vudžud, Nazar, Ajani sabite, Mertebei gaflet, Mertebei vahdet, Tedžellijat, Išaret, Kuvvei nefsanijje, Hevai džismnaijje, Vesvesei šejtanijje, Nijaz, Tesbih, Nagma, Veledi kalb, Veledi manevi, Rahmet, Munkiri, Mesh, Ehli kešf, Munadžat, Tajji mekan, Tajji zeman, Teberra, Tevella, Lateajjun, Teajjuni evvel, Ajni sabite, Hadi, Mudill, Jekrenk, Ikram, Esfari selase, Džezba, Halk, Zahid, Akli kullu, Muhibb, Šehji ilm, Šehji terbijje, Šehji terekki, Kurbi feraiz, Kurbi nevafil, Kadai mubrem, Kadai muallak, Teslimijjet, Magfired, Arif, Ebdžed, Himmet, Sejr fillah, Ilmi nafi, Ilmi gajri nafi, Kurbijjet, Ebed, Zat, Nefsi hajvani, Nefsi rahmani, Mutehakkikin, Mešajih, Farz, Letaifi kalb, Kalb, Sirr, Sirusirr, Hafi, Ahfa, Kabul, Šejhu din, Zuhd, Kijas, Terbijjei nefsi, Tesfije kalb, Settar, Mekam

Konceptualna metafora u sufijskoj mističkoj poeziji

Konceptualna metafora je figura na nivou mišljenja/razmišljanja, a njene manifestacije mogu biti i nazivane stilskim obilježjima retorike i poetike (o tome v. Lakoff, 1980; Lakoff-Johnson, 1980; Vukanović, Šarić 2019; Šarić, 2014; Evans, 2005). Ona, budući da pripada mišljenju, jeste fundamentalna i bez nje jezik kao produžetak mišljenja ne može opstati. Konceptualna metafora posebno je pogodna kada nastojimo govoriti o nečemu apstraktnom i to prvi put, o nečemu što je teško definirati (objasniti) te se upadljivom sličnošću apstraktnog, koje pripada mišljenju/neopipljivom, približava konkretnim entitetima iz objektivne stvarnosti. Dakle, esencijalno je važno da postoji preklapanje apstraktnog i konkretnog pojma - u obliku, npr. u postupku kreiranja konceptualne metafore ipak se moramo koristiti pojmom koji razumijemo, pojmom koji je bliži i konkretniji. Krilo aviona nazivamo prema krilu ptice koristeći metaforu. Na tom tragu objasniti (apstraktnu) Ljubav prema (apstraktnom) Bogu najlakše je objasniti (konkretnom) ljubavlju prema (konkretnoj) osobi; zanesenost u toj ljubavi zanesenošću vinom, rastanak čovjekove duše od Boga rastankom naja od najistana itd. Međutim, sva poređenja različitih konkretnih ljubavi (između dragog i drage, slavuja i ruže, leptira i plamena) jesu konceptualne manifestacije primarne Ljubavi koju sufijski pjesnici žele objasniti.

Iskazujući svoja ekstatična stanja zaljubljenosti u Boga, zatim vizije i spoznaje, kročivši iz ograničenosti u sferu beskonačne Božije ljubavi i milosti, iznad suprotnosti i pojava ovog svijeta, sufijske su, uostalom, kao i drugi mistici, bili prinuđeni da se izražavaju izrazito metaforičkim izrazom (Latić, 1989: 125). Jedini način da čovjek pojmi koncept beskonačnosti jeste ako ga oslika metaforom ipak iz ograničenosti ljudskog shvatanja. Iz tog razloga, konceptualna metafora je nužna. No, čovjeku neshvatljivi pojmovi nisu jedini razlog nužnosti konceptualne metafore u sufijskom izrazu, samim tim i u Mesneviji, a i u komentaru – našem predmetu izučavanja.

Naime, cilj komentara Mesnevije jeste da pojasni i približi mističko značenje onima koji ga (ili Ga) žele spoznati. U komentaru Mesnevije – ali i u samoj Mesneviji, pa i u Kur'anu i općenito religijskom diskursu – nailazimo na izraz (pravi) Put i mnogo drugih sličnih leksema iz istog semantičkog polja. Semantičkim poljem ćemo se kasnije detaljnije baviti, ali otkud koncept Putovanja? Naime, trodimenzionalni svijet u kojem živimo jeste ograničen prostorom i vremenom, i sve u njemu može se objasniti linearnom putanjom od tačke A do tačke B, tj. od polazišta do

odredišta. Ako govorimo o prostornom aspektu putovanja, reći ćemo da je tačka A jednog turista mjesto u kojem živi, a tačka B je destinacija koju želi posjetiti. Tačka A učenika je kuća, a tačka B škola itd. Ako govorimo o vremenskom aspektu putovanja tačka A turista bit će datum kada počinje njegov godišnji odmor, a tačka B datum na koji se vraća kući. Tačka A učenika bit će prvi dan prvog razreda osnovne škole, a tačka B bit će, u zavisnosti od stepena obrazovanja, dan kada diplomira, magistrira ili doktorira. Putanja putovanja o kojem je riječ u religijskom kontekstu također se može označiti polazištem i odredištem. Tačka A ovog putovanja je želja i odluka čovjeka da postigne Božije zadovoljstvo i da dostigne sjedinjenje s Bogom (apsolutnu bliskost); tačka B bilo bi postizanje navedenog za vrijeme života ili smrt koja je prema religijskom narativu svakako vraćanje Stvoritelju.

U komentaru 296. stiha koji glasi ovako:

Slova u riječi su zdjele, a značenje je voda u zdjeli.

More od značenja je kod Boga, u Majci-Knjiga (Ummul-kitab)

Hadžibajrić nabraja i objašnjava četiri ploče predestinacije nazivajući ih *levhima*. I kaže da je prvi levh kao duša, drugi je kao srce, treći je mozak i srce, četvrti je kao funkcije organa tijela; slova su zdjele, a voda u zdjeli je značenje tih harfova; ljudski lik je kao kalup, slovo ili zdjela koji ima svoje sposobnosti i podobnosti što se naziva *hejlula*; *hejlula* nije rezultat lika ni oblika, niti mu oni daju značenje; voda ne postaje slatka ili gorka zbog zdjele, jer su slatkoća i gorčina svojstvo vode a ne svojstvo posude.

Hadžibajrić ovdje čovjeka poredi s posudom u kojoj je voda, ili s harfom/slovom koji nosi značenje. Posuda ima oblik, harf ima izgled – to je fizička manifestacija čovjeka, ali voda je ta koja je slatka ili gorka, i zvuk ili ime harfa je ono što nosi značenje – to je nutrina ili bit čovjeka.

U komentaru 506. stiha autor opisuje kako školjke u vrijeme kiše izlaze na površinu mora i hvataju kapljice kiše, koja se u religijskom narativu smatra Božijom milošću, i od toga formiraju bisere; rijetko se dešava da školjka formira samo jedan biser, ali ako se desi, taj jedan biser biva većim i ljepšim od onih koji su nastali u grupi; takav biser se naziva *durri jetim* ili usamljeno zrno i oni su darovi Božije milosti. Autor ovu metaforu koristi da opiše Bogu drage ljude, duhovne velikane koji su često usamljeni i odvojeni od ostatka svijeta svojom svježnošću i znanjem. Vrijednost i

simbolična veličina ovih ljudi odgovara vrijednosti i veličini bisera koji su bez društva nastajali u školjci. Komentar se odnosi na sljedeći stih:

Koliko je kapljica kiše palo u more, i od njih se stvorili biseri u školjkama.

Iz svih ovih primjera možemo zaključiti da je konceptualna metafora još jedan od elemenata koji pomažu konačnom formiranju značenja karakteristične leksike komentara Mesnevijske.

Semantička polja

Korpus naše karakteristične leksike možemo organizirati u nekoliko različitih semantičkih sfera. Ove se sfere naravno opet tiču tesavufskog učenja i ranije spomenutih termina. Govoreći o ovom načinu shvatanja ali i prakticiranja vjere, tesavufsko učenje se koristi metaforom Putovanja. Metafora putovanja sa sobom nosi određeni korpus leksema koje pripadaju semantičkoj sferi putovanja, a koje nose i značenje tesavufskog učenja.

Semantičko polje je sistem riječi koje su značenjem povezane s određenim pojmom (Berutto, 1994: 96). Postoje uže i šire definicije semantičkog polja, no mi ćemo se koristiti klasificiranjem riječi u kategorije s određenim značenjem i zvat ćemo ih semantičkim sferama. Riječi iz svih sfera mogu pripadati različitim semantičkim sferama, ali ono semantičko polje kojim smo imenovali sferu i u koje smo tu riječ smjestili jeste ono što je prvobitno određuje, što, ponavljam, ne znači da jedna riječ ne može pripadati drugim sferama.

Put kroz tesavuf i leksika u vezi s putovanjem	Onaj koji je na Putu (u tesavufu)	Onaj koji podučava	Bog i Njegove karakteristike	Čovjek i njegove karakteristike	Duša, stvaranje	Nevidljivo	Pravila	Organizacija tesavufa	Pripadnici nečemu
Sirati mustekim Dalalet Atvar Suluk Hidajet Bidajet Nihajet Sejri suluk Džezba Sejr fillah	Murid Hoda perverler Uvejsije Muridi nakis	Muršid Muršidi kamil Šejh Ustaz Salik Mutehakkikin Mešajih Mutesavvifini Šejhi ilm Šejhi terbijje Šejh tereki Šejhu din Kutb Gavsi azam Gavsi ekber	Zatuhu teala Mašuk Mašukul ervah Mahbubul kulub Arš Vahdaniijet Kudret Rahmet Hadi Mudill Settar	Kabilijet Istidad Ašik Fena fi sifat Fena fi zat Mumin Munafik Mudžtehid Mudžeddid Mušrik Emir Muvekit Insani kamil Halifa Naib Zalim Fakir Muhtadž Džunup Muvehhid Nakis Gafil Šehid Munkir Ashabi Zahid Muhibb Arif Katil Jetim	Ruh Ajn Nefsi hajvani Nefsi rahmani	Garib Gajb Malum Alemi ervah Batin Meleki Kešf Berzah Havija Vahj Ahiret Ezel Ebed	Haram Kader Zekat Farz Nafila Ibadet Zikr/zikir Hajr Šer Azab Džaiz Mekruh Hadž Sevap	Medžlis Tarikat Tesavvuf Iršad Mutesavvifini Mekam Mertebe Silsila Džemaat Mutekkija	Ehli zikir Ehli heve Ehli dalalet Ehli terbije Ehli dunja Ehli kešf Ehli tarikat

Prva sfera, koju smo ranije spomenuli u kontekstu konceptualne metafore, jeste sfera koja podrazumijeva sve riječi koje imaju veze s putovanjem u tesavufu: putevi kojima se može ići – *sirati mustekim* (Pravi put), *dalalet* (Put zalutalih), *sejr fillah* (idenje u Jednoću); faze i proces putovanja: *bidajet* (Početak), *nihajet* (Kraj), *atvar* (linija uspona na Pravom putu), *džezba* (ekstaza u Putovanju); te *suluk* (uputstvo kako se putuje).

Sfera onoga koji putuje u sebi nosi naziv za onoga koji putuje – *murid*, te nazive za dvije vrste murida: hoda *perverler* (oni koji nemaju vodiča, koji imaju direktnu vezu s Bogom, i On ih odgaja), i *uvejsije* (oni koji službeno nemaju vodiča, ali ih vodi duhovna snaga nekoga vodiča), te muridi *nakis* (manjkav učenik).

Sfera onoga koji podučava sadrži mnogo više od naziva za vodiča kroz put tesavufa, a to je *muršid* (onaj koji vodi kroz Putovanje). Ova sfera ima mnogo riječi, a to nam govori o tome koliko je ličnost učitelja važna u kontekstu tesavufa. Osim muršida, učitelja u tesavufu, učitelj je bitan koncept i u islamu općenito. Najvećim učiteljem i uzorom u tom pozivu smatra se poslanik Muhammed, s.a.v.s., a učitelji su svi oni koji na neki način podučavaju. Naravno, mnogo je vrsta učitelja i svaka od riječi, pored značenja učitelja, nosi i dodatno značenje: *ustaz* (učitelj), *salik* (onaj koji je najbliži Bogu), *mešajih* (učenjaci), *mutehakkikin* (oni koji traže potvrdu, preispituju), *šejh* (koji je na čelu, vođa nečega, tekije uglavnom), *šejh ilm* (šejh koji podučava), *šejh terbijje* (šejh koji odgaja), *šejh terekki* (šejh koji unaprijeđuje), *šejhi din* (starješina vjere).

Sfera koju smo nazvali *Bog i Njegove karakteristike* sadrži sve riječi kojima je autor opisao Boga. Bog ima 99 imena kojima se opisuje: *Mudil* (koji dovodi u zabludu), *Settar* (onaj koji pokriva), *Hadi* (onaj koji upućuje); također ima svoje sifate ili karakteristike koje ga određuju: *vahdaniijet* (božija jednoća), *kudret* (božija svemoć), *rahmet* (božija milost); te ostala imena i pojmove koji ga određuju: *mašuk* (onaj u kojeg je ašik zaljubljen), *mašukul ervah* (voljenik duša), *mahbul kulub* (miljenik srca).

Sfera s najvećim brojem riječi je upravo ona koja podrazumijeva čovjeka i njegove karakteristike. Ova činjenica nam govori i o tome koliko je zapravo u Mesneviji riječ o samom čovjeku. Naravno, ne smijemo zanemariti ni prednost arapskog jezika da imenuje čovjeka atributom ili radnjom koju obavlja, pa će rečenica kojom izdvajamo posebnu skupinu ljudi koja nešto radi biti zamijenjena samo jednom riječju: oni koji vjeruju u nešto drugo mimo Allaha – *mušrici*, onaj koji vjeruje – *mumin*, onaj koji je vrijedan – *mudžtehid*, onaj koji donosi nešto novo – *mudžeddid*, onaj koji čini

nepravdu drugima – *zalim*, onaj kojem je nešto potrebno – *muhtadž*, onaj koji je manjkav – *nakis*, onaj koji je nemaran – *gafil*, onaj koji voli – *muhibb*, onaj koji proriče – *munkir*, onaj koji žrtvuje nešto na božijem Putu – *šehid*, onaj koji je nečist za molitvu – *džunup*, *arif* – onaj koji je spoznao velike spoznaje; za neke od njih postoje riječi i u bosanskom jeziku: licemjer – *munafik*, zaljubljenik – *ašik*, siročić – *jetim*, zamjenik, namjesnik – *halifa*, *naib*, blag i ugodan čovjek – *fakir*, ubica – *katil*, strog – *zahid*, istovremenik poslanika Muhammeda – *ashab*.

Nemoguće je o sufizmu govoriti, a ne spomenuti dušu. Sedam je vrsta duše i svaka od vrsta pripada jednom mekamu u tesavufu. *Nefsi emareh* – duša sklona zlu, *nefsi lewameh* – duša koja sama sebe kori, *nefsi mulhimmeh* – nadahnuta duša, *nefsi mutmeinneh* – smirena duša, *nefsi radijeh* – zadovoljna duša, *nefsi merdijeh* – duša kojom je Bog zadovoljan, *nefsi kamileh ve safijeh* – savršena, čista duša (Hadžibajrić, 1974, 31–35). Pored ovih odlika duše čovjeka, koje ogledaju mekam (faza)¹⁹ kojem pripadaju, mnogo je govora o duši čovjeka, ili duhu koji je Bog udahnuo u čovjeka – *ruh*. Na isti način Bog stvara sve živo – od Svoga ruha, i zato smo u ovu sferu uvrstili i riječi *ajn* – bitak iz kojeg je stvoreno sve, ili tvar koju nauka naziva božijom česticom, te *nefsi hajvani* – životinjska narav, ono što životinju čini životinjom, te *nefsi rahman* – ono što Milostivog čini Milostivim. Riječ *nefs* koja je u našem jeziku preuzeta s primarnim značenjem putenosti u ovom kontekstu nosi jedno od mnogih značenja iz arapskog jezika: duša, duh, suština, bit i zbog toga pripada ovoj sferi.

U svakom religijskom narativu postoji cijeli svijet metafizičkog. Sferu ovog semantičkog polja nazvali smo nevidljivim, što i autor čini, nazivajući to *gajbom* – čovjeku nepoznato, nevidljivo, i još *malum* – samo Bogu poznato. U ovoj sferi imamo pojmove u vezi s vremenskom i prostornom

---

¹⁹ Hadžibajrić u tekstu *Tesavufsko-tarikatska poema Abdulaha Bošnjaka* opisuje proces spoznaje sebe i Boga, te koje su faze (mekami) koje čovjek mora proći na putu te spoznaje: *Men-aref dersi (predavanje o spoznaji) odnosi se na poznato tesavufsko načelo, hadis ranijih pejgambera, koje glasi: Men arefe nefsehu fekad arefe rabbehu, što znači, - Ko je spoznao svoju dušu (sebe), spoznao je i svoga Gospodara (Boga). Doživljavanje i proživljavanje tih spoznaja, te užitak koji se u tome osjeća, odvijaju se kroz proces Sedam mekama (boravišta), odnosno Sedam faza (Atvar), kroz koje prolazi duša na putu (tarik) spoznaje Boga (marifetullah) i približavanja Bogu (tekarrub ilallah)*. Dalje kratko opisuje sedam mekama u kojima se nalazi sedam vrsta duše:

1. nestajanje tvoga djelovanja u Božjem djelu,
2. nestajanje tvojih atributa u Božjim atributima,
3. nestajanje tvog bića (ličnosti) u Božjem Biću,
4. vidjeti (naći) postojanje Boga prije nego sebe,
5. vidjeti postojanje sebe pa onda Boga,
6. vidjeti postojanje i Boga i sebe zajedno,
7. vidjeti postojanje Boga iza nestanka sebe

vječnošću: *alemi ervah* – svijet duše, *batin* – skriveno, apstraktno, *berzah* – međusvijet ili limbo između ovog i vječnog života, *haviija* – pakao, *ezel* – prapočetak ili mjesto u kojem su bile smještene sve duše koje su ikad živjele i koje će ikad živjeti, *ahiret* – svijet poslije smrti, *ebed* – beskonačnost ili vječno prebivalište poslije smrti; kao i bića i pojave kojih čovjek nije svjestan a koje supostoje s njim: *meleki* – bića stvorena od svjetlosti, anđeli, *kešf* – otkrovenje ili božije otkrivanje tajni čovjeku, *vahj* – božanska inspiracija.

Međutim, kao što svaka religija ima cijeli jedan narativ o metafizičkom, svaka religija ima i zbir pravila, naredbi i zabrana i moralnih odrednica. Sve što je zabranjeno naziva se *haramom*, ono što je obavezno naziva se *farzom*, dobrovoljno je *nafila*, a *mekruh* su pokuđene radnje. Sve se presuđuje kao moralno dobro – *hajr* ili zlo – *šer*. Za učinjeno zlo se očekuje kazna – *azab*, a za obavljeno dobro se očekuje *sevap* – nagrada. *Zekat* – obavezno izdvajanje za siromašne i *hadž* – obavezno hodočašće neke su od spomenutih naredbi vjernicima.

Sve što postoji u većem i brojnijem obliku mora biti organizirano kako bi se održao red i spriječio nered. Takav je slučaj i sa tesavufom i njegovim pripadnicima. *Tesavuf* (filozofija i učenje sufizma) organiziran je u dvanaest *tarikata* (zaseban pravac u tesavufu sa zasebnim pravilima) i *iršad* (upućenost u tesavuf i njegova učenja) se odvija u posebnim uvjetima, *mekam* (stepen u tesavufu) po mekam, *mertebe* (stepenica na Putovanju) po merteba. *Muttekija* (onaj koji je pri tekiji) vođen znanjem *mutesavifina* (tesavufskih učenjaka) postaje dijelom tekijskog *džemaata* (zajednice).

Na ovom putu vrlo je bitna pripadnost nečemu. Pripadnost džematu, tarikatu, vjeri i Bogu. Međutim, pripadnost u riječi *ehli* ne nosi samo značenje pripadnosti, već i onoga koji njeguje tu pripadnost, koji je aktivan s ciljem da pripada. Termini iz ove sfere sastoje se od riječi *ehl* što u prijevodu s arapskog znači porodica, pa i pripadnik, i nečega čemu pripadaju: *Ehli zikir* – oni koji spominju Boga, *ehli heve* – oni koji se vode svojim strastima, *ehli dalalet* – oni koji su na pogrešnom putu, *ehli terbijje* – oni koji vode računa o ponašanju, *ehli dun'ja* – oni koji se zanimaju samo ovosvjetskim životom, *ehli kešf* – ljudi otkrovenja, *ehli tarikat* – pripadnici jednom tesavufskom pravcu.

Autentičnost komentara

O jeziku pisanja *mutesavifa* 20. stoljeća²⁰ Beglerović je rekao da se osjeti autentičnost jezika (Beglerović, 2010: 63). Šta to ove tekstove čini autentičnim?

Iz objavljenih i neobjavljenih tekstova razaznaje se jednostavnost jezika, oslanjanje na maternji jezik, a čak i kada se donose ajeti, hadisi ili izreke i stihovi, uvijek su napisani u transkripciji, prilagođeni našim fonemama (Beglerović, 2010: 63). Na isti način pisan je i komentar Mesnevijske:

Naj, pravije Nej, je vrsta svirale (flaute) od vrste trstike, obično od devet korijena (prstena). Ima sedam rupica, i to na petom koljenu jednu odozdo, na šestom i osmom koljenu su po dvije rupice, naprijed, blizu jedna druge, a na sedmom koljenu su po dvije rupice, udaljenije jedna od druge. Nej može biti veliki, srednji i mali, ima ih sedam vrsta, a najpoznatiji su Šah i Nisfijje. Najeva nutrina je posve prazna, bez piska, i laganim običnim duhanjem u naj dobivaju se tonovi (kao kod frule). (...) Kad se uči Kur'an treba šutjeti i slušati „Ve iza kuriel Kur'anu festemiu lehu ve ensitu...“ (Hadžibajrić, 1985: 217).

Jednostavnost jezika i prilagođavanje arapskog teksta govorniku bosanskog jezika dio je namjere autora da prenese poruku čitaocu. A takva namjera proizlazi iz istinske uvjerenosti u ono što pišu/govore. Dakle, Beglerović smatra da je iskrenost ključno obilježje autentičnosti ovih tekstova i da je jezik u potpunosti podređen ideji koju prenose. On dalje navodi da su tekstovi često pisani kao odgovor na neku kritiku, ali su i tada zadržavali *dostojanstvo, ozbiljnost, moralnost i znanstvenost*. *Mutesavifi* 20. stoljeća koriste literaturu na nekoliko stranih jezika i u reprodukciji sadržaja (pisano ili usmeno – na što ćemo se kasnije dodatno osvrnuti) koriste pojmove iz izvornog jezika, ali ih definiraju u zagradi ili fusnoti. Isto radi i Hadžibajrić u svom komentaru: *Ako čovjek hoće da je miran, onda taj mir može naći samo u tevekkulu (pouzdanju u Boga dž.š.) i u teslimijetu (potpunoj predanosti Bogu dž.š.)*. (Hadžibajrić, 1985: 228). Ti će se pojmovi ustaliti i prihvatiti u tarikatskoj zajednici i neće se dalje opet definirati. Zbog čega Hadžibajrić 1989. godine objavljuje *Mali rječnik sufijsko-tarikatskih izraza* sa osnovnim pojmovima u vezi sa sufizmom. *Mutesavvifi 20. stoljeća naprosto su iznjedrili jedan novi, specifičan jezik kojega ne odlikuje samo jasnost i*

---

²⁰ Beglerović konkretno govori o tekstovima Muse Kjazima Hadžimejlića, Adem-bega Karadžovića i Fejzulaha Hadžibajrića.

preciznost, već isto tako unutarinja snaga i mogućnost egzistencijalnoga povezivanja čitaoca sa Svijetom ideja, s jedne strane, te sa svijetom svakodnevlja, s druge (Beglerović, 2010: 63).

Uz sve navedeno moramo navesti i činjenicu da je komentar Mesneville rezultat usmenog tumačenja ove poezije. Što dalje znači da će stil komentara u sebi imati i karakteristike usmenog diskursa, kao što su ustaljeni počeci rečenica u kojima se neko citira. Za razliku od pisanog teksta u kojem bismo na kraju citata naveli autora, u usmenom govoru citat se najavi frazama kao što su: *U jednom hadisu Pejgamber kaže (...)* (Hadžibajrić, 1985: 228); *Jedan turski pjesnik kaže (...)* (Hadžibajrić, 1985: 233); *Enes ibni Malik rekao je jednom prilikom (...)* (Hadžibajrić, 1985: 249); *Jednom prilikom Pejgamber je rekao ashabima (...)* (Hadžibajrić, 1985: 264); *Šejhi-Ekber ibni Arebi kaže (...)* (Hadžibajrić, 1985: 266); *Hazreti Alija je rekao (...)* (Hadžibajrić, 1985: 268)...

Pored ustaljenih početaka česta su ponavljanja, pojednostavljanja, metafore i poređenja.

Ne oduzimajući na značenju iskrenosti i uvjerenosti u ono što pišu/govore kao ključnom obilježju autentičnosti ovih tekstova, smatram da je upravo karakteristična leksika komentara Mesneville ono što komentar čini autentičnim. Ranije spomenuti ustaljeni počeci karakteriziraju komentar kao proizvod usmenih tumačenja Mesneville; citatnost i kompaktnost objašnjenja u komentarima navodi nas na to da komentar okarakterizujemo kao naučni (funkcionalni) stil; metafore, simboli i poetičnost jezika koje autor koristi čine da komentar vidimo kao dio književnosti – ali autentičnost Hadžibajrićevog komentara Mesneville uvjetovana je karakterističnom sufijskom leksikom.

Zaključak

U ovom radu smo se bavili karakterističnom leksikom komentara Rumijeve Mesneville autora Fejzulaha Hadžibajrića. Komentar je nastao kao rezultat usmenih kazivanja i tumačenja stihova Mesneville. Posebna leksika koju autor koristi najveći dio svoga posebnog značenja dobila je iz filozofije misticizma i tesavufa.

Zbog toga je za početak bilo vrlo važno upoznati se sa konceptima misticizma, tesavufa, s historijom tarikata uopće, a onda i mevlevijskog. Rumijevo djelo Mesneville je od velike važnosti u mevlevijskom tarikatu i tradicija zajedničkih čitanja i tumačenja jedan su od osnovnih oblika prakticiranja tesavufa u ovom tarikatu.

Dalje u radu smo ispratili historiju tradicije čitanja Mesneville na prostoru Bosne i Hercegovine od dolaska Osmanskog carstva do danas, posebnu pažnju posvećujući mesnevihanu i autoru komentara Fejzulahu Hadžibajriću.

U glavnom dijelu leksiku smo klasificirali u kategorije općepotrebne i posebne leksike. Općepotrebna leksika je i dalje karakteristična leksika komentara, ali za razliku od posebne leksike, osnovno značenje leksema ne vodi porijeklo iz filozofije tesavufa i svoje konačno značenje nosi tek u kontekstu sufizma. To znači da jezik dalje ne može razvijati sekundarna značenja takve leksike, jer ona gotovo da ima vrijednost termina.

Dalje smo prikazali važnost konceptualne metafore u nastajanju značenja karakteristične leksike. Uzimajući u obzir metafiziku i apstraktnost većine sadržaja tesavufa, konceptualna metafora u procesu nastajanja karakteristične leksike bila je olakšavajuća okolnost. Spomenuta metafizika donosi nam koncepte koji su u teoriji neobjašnjivi, poput koncepta beskonačnosti. Takav jedan apstraktan pojam čovjeku je shvatljiv jedino ako se uporedi i objasni nečim konkretnim. Konceptualna metafora je u tom smislu bila idealno rješenje.

Leksiku smo dalje kategorizirali na osnovu semantičkog značenja u deset semantičkih sfera: Onaj koji je na Putu (u tesavufu); Onaj koji podučava; Bog i Njegove karakteristike; Čovjek i njegove karakteristike; Duša, stvaranje; Nevidljivo; Pravila; Organizacija tesavufa; Pripadnici nečemu; Put kroz tesavuf i leksika u vezi s putovanjem.

Na kraju smo jezik komentara odredili svim njegovim karakteristikama: jednostavnost, oslanjanje na maternji jezik, transkripcija ajeta, hadisa, stihova, prilagođavanje riječi stranog porijekla, korištenje metafora i poređenja, česta upotreba ustaljenih početaka i najava citiranja, ozbiljnost i naučnost, ali i uvjerenost autora u ono što pišu – te zaključili da je njegovu autentičnost najvećim dijelom uvjetuje njegova karakteristična leksika.

Za razumijevanje komentara Mesnevijske, na kraju, ipak treba dobro poznavanje kataloga termina čije značenje je neprozirno i nepotpuno ako čitalac nije dio te filozofije te ako nema uvid u sve elemente koji su izvor konačnog značenja termina, a ovakav pristup u vidu rječnika pomoći će razumijevanju komentara (i) Mesnevijske bez detaljnog istraživanja tesavufa.

Katalog

KATALOG KARAKTERISTIČNE LEKSIKE KOMENTARA MESNEVIJE

Murid (1 – 18)²¹ – „njegov učenik (murid)“²², osoba na Putu kroz tesawuf, koji se spasio od svojih želja, obveznik tarikata i svog šejha, ogoljen od svoje volje (predan Božjim propisima), pripadnik tarikata sa zakletvom (Hadžibajrić, 1989b)

Saruk – „iza saruka (turban)“

Fatihatul-mesnevi – prvih 18 stihova Mesneviije koje je Rumi lično zapisao; fatiha je ime prve sure, poglavlja u Kur'anu i prema tome Fatiha Mesneviije

Hamdu-salat – „Hamdu-salat (invokacija)“, invokacija u divanskoj književnosti donosi podatke o samom pjesniku, ali Rumi to izostavlja

Šah i Nisfije – vrsta naja

Ašk – „ali je napunjen ljubavlju (ašk)“

Musaf – svezak, knjiga (Muftić, 1997: 787) fizička knjiga u kojoj je ispisan Kur'an

Mushafi natik – „musaf koji govori (Mushafi natik)“

Ašik – „zaljubljeni (ašik)“, onaj koji je zaljubljen, onaj koji voli

Mašuk – „njegov voljeni (mašuk)“, objekt ljubavi ašika, onaj kojeg se voli

Tešbihat – „upoređenjima i primjerom (tešbihat i temsilat)“, književni i naučni postupak

Temsilat – „upoređenjima i primjerom (tešbihat i temsilat)“

---

²¹ Brojevi u zagradama su mjesto na kojem se nalazi riječ. Broj komentara, tačnije, broj stiha čiji je komentar.

²² Tekst u navodnicima su riječi iz tog komentara, definicija autora u samom komentaru.

Ajn – „bitak (ajn)“, bitak iz kojeg je nastalo sve, tzv. Božija čestica

Malum – „samo Bogu poznat (malum)“, nešto što ljudi nikada neće moći spoznati, što je isključivo Bogu poznato

Teranei-visal – „cviljenje naja je teranei-visal, glas čežnje za sastankom“, naj žali i cvili za ponovnim sastankom sa Stvoriteljem

Derdi-nalei-i – „glas bola zbog rastanka“

Najistan – „pradomovina naja“, mjesto u kojem su rasle trske od kojih je naj napravljen; u najistanu su sve trske zajedno slavile Boga

Tesawuf – filozofija i učenja sufizma

Tarikat – zaseban pravac u tesavufu, sa zasebnim pravilima shodno njegovom osnivaču

Gajb – „skrivenost, nevidljivost“, ono što nije dostupno čovjeku, nije vidljivo, ali koegzistira s ovim svijetom

Kabilijet – „podobnosti“, karakteristike koje će odrediti čovjekovu pripadnost negdje ili nečemu

Istidad – „sposobnosti“, vještine i znanja kojima će čovjek postići ono što mu je suđeno

Ezel – „prapočetak“, „bezpočetnost“, mjesto na kojem su bile smještene sve stvorene duše koje su postojale i koje će tek postojati na ovom svijetu; u ezelu su sve duše dale zavjet da će služiti Jednom Bogu; ezel je mjesto i vrijeme prije mjesta i vremena jer su tu duše bile prije nego što je stvorena Kosmos, Zemlja i Vrijeme

Garib – biti nejasan, nerazumljiv, neshvatljiv (Muftić, 1997: 1051), strano nepoznato

Kurb – „približavanje Bogu“, sve što čovjeka približava Bogu

Inajet – pomoć i ljubav od Boga, ljubav koja se postiže kao nagrada za izvršavanje Božjih naredbi (Hadžibajrić, 1989b)

Kader – izvršenje određenja, kako to zahtijeva bit njegove prirode (Hadžibajrić, 1989b), zapisano određenje, ono što je suđeno da se desi

Mehabet – (istinska) ljubav (Muftić, 1997: 260)

Medžlis – (organizirana zajednica), sjedište, dvorana za sjednice (Muftić, 1997: 230)

Iršad – upućenost u derviški red, buđenje čovjeka iz uspavanosti i nemara, osposobljenost derviša za vodiča drugim ašicima, proces vođenja i odgajanja murida od strane šejha, muršida (Hadžibajrić, 1989b)

Divani-ezel – „glavna evidencija ezela“, zapisnik iz ezela

Atvar – „linija“, simbol duhovnog uspona, sedam je faza ove linije

Suluk – „upustvo kako se putuje“ na Putu sufizma, hod u tarikatu, ponašanje

Ajnel-jekin – uvjerenje iz osvjedočenja i otkrovenja (Hadžibajrić, 1989b)

Nokta – „tačka“

Išaret – ukazivanje na nešto ali ne izravno, već putem simbola (Hadžibajrić, 1989b)

Mašukul-ervah – „voljenik duša“, apsolutna ljubav (objekat ljubavi) onoga koji voli, sve duše žude za Njim

Mahbulbul-kulub – „miljenik srca“, ono najdraže svakom srcu

Haram – „zabranjeno“, sve što islamsko pravo strogo zabranjuje

Ruh – racionalna duša, duh, bit u čovjeku; u odnosu na čovjeka je relativan, slično suncu i prozorima; kad se rodi sunce ono ulazi na svaki prozor, to je svjetlo sa sunca na nebu; Allahov rūh je opći (apsolutan); Ovaj svijet dahom toga rūha našao je život, ljudi su postali živi (Hadžibajrić, 1989b)

Miradž – mjesto uspona, uspon (Muftić, 1997: 945), putovanje poslanika tijelom i dušom u nebo

Mutesavvifini – sufija, mistik (Muftić, 1997: 826) oni koji se bave tesavufom, učenjaci upućeni u tesavuf

Arš – pojam koji označava Božije vladanje svijetom, prijestolje el-Hakka na sedmoj sferi neba; mjesto pojave svemoći i veličine er-Rahmana; Uzvišenost na nebu gdje meleki obavljaju molitvu (Hadžibajrić, 1989b), božiji prijesto na nebu

Hadisi-kudsij (19) – sveta tradicija, nadahnuće od Boga (Muftić, 1997: 273) riječi Božije prenesene preko Poslanika a koje ne spadaju u Objavu

Ibadet (26) – molitva radi sebe, da bi se odužili; Veći stupnjevi su ubūdiyyet i ubūdet (Hadžibajrić, 1989b), djelo koje čovjeka približava Bogu

Zatuhu teala (26) – „božije uzvišeno biće“

Fena fis-sifat (26) – stanje „utopljenosti u Božije attribute“, simbolička lokacija čovjeka

Fena fiz-zat(26) – stanje „utopljenosti u Apsolutno Biće“, simbolička lokacija čovjeka

Tevfik (32) – „Božija uputa“, naklonost, milost, Božija potpora

Zikir / zikr (34) – „sjećanje i spominjanje Uzvišenog Boga“

Naum-nijjet (48 – 50) – naumiti, namjeravati (Muftić, 1997: 1551) namjera

Hamd (57) – „zahvala Bogu“, manifirsiranje zahvalnosti, pripisivanje dobrog Bogu

Muršidi-kamil (64) – savršeni učitelj

Muršid (64) – vodič (pravim putem), duhovni vođa (Muftić, 1997: 532), učitelj, onaj koji vodi murida

Kešf (73) – „otkrivanje“, otkrovenje

Alemi ervah (74) – „svijet duše“

Edeb (78)– „maksimalna uljudnost koja se traži od muslimana, u šeriatu i tarikatu“, lijepo ponašanje, kultura

Zahir (78) – „vidljivo“, ovosvjetsko, opipljivo, konkretno

Batin (78) – „skriveno“, apstraktno, onosvjetsko

Ehli-tarikat (78) – pripadnici jednog derviškog reda

Zekat (88) – zekat, milostinja, čistoća (Muftić, 1997: 597), obavezno izdvajanje od imetka za one koji su u potrebi, na Božijem putu

Meleki / melek (100) – anđeo, melek (Muftić, 1997: 1433), bića stvorena od svjetlosti koja izvršavaju naređeno, robuju Bogu i nemaju slobodnu volju

Rubtahta (110) – „zvjezdaznalački instrument za mjerenje namaskih vremena“

Muvekithana (110) – prostorija u kojoj se određuje i preračunava namasko vrijeme

Muvekit (110) – mjeritelj, kontrolor vremena (Muftić, 1997: 1658) osoba koja je zadužena za preračunavanje namaskog vremena

Aški-hakiki (111) – „istinska ljubav koja se osjeća prema Bogu i vjeri“

Aški-medžazi (111) – „ljubav koja se osjeća prema nečem drugom što se voli“

Kalem (114) – pero, olovka (Muftić, 1997: 1231) prvostvoreni Kalem zapisao je Božiji kader, odredbu

Tabiat (166) – „ljudska priroda, narav“

Emer (240) – zapovijed da se stvar pojavi (Hadžibajrić, 1989b), Božija naredba

Kafir / ćafir (240) – nevjernik, bezbožnik, nezahvalnik (Muftić, 1997: 1298) nevjernik, onaj koji uopće ne vjeruje

Ebdal (264) – „dobri ljudi koji se duhom između sebe sastaju, a tijela im ostaju na mjestu“

Jag (261) – vrsta orijentalnog mirisa, simbol ljepote koja se širi

Levh (296) – „ploča“

Levhi kaza – „ploča u kojoj je upisano šta se ima desiti“, ploča odredbe

Kazai sabika – „prva odredba“, drugo ime za levhi kaza

Akli kul – „apsolutna pamet“, drugo ime za levhi kaza

Akli ewel – „prva pamet“, drugo ime za levhi kaza

Hakikati Muhammedijje – „Muhamedska suština“, drugo ime za levhi kaza

Kalemi eala – „Najviše pero“, drugo ime za levhi kaza

Ummul kitab – „Matična knjiga“, drugo ime za levhi kaza

Levhi kader – „ploča moći, u njoj su zapisane stvari koje će se desiti, ali detaljnije opisane“

Levhi mahfuz – „čuvana ploča“, drugo ime za levhi kader

Nefsi natika – „dašak koji govori“, drugo ime za levhi kader

Levhi nufus – „ploča statistike u kojoj su iskazane kakvoće, količine i modaliteti, opisano u tri dimenzije“

Levhi hejlula – „ploča podobnosti i sposobnosti, iskazano koliko jedinka može da nosi i podnosi“

Harf – „lik“, harf je ime za grafem arapskih slova

Alemi šehadet – „vidljivi svijet“, sve što nas okružuje, što pripada fizičkom, konkretnom

Alemi gajb – „nevidljivi svijet“, „svijet tajni“, sve što pripada metafizičkom, apstraktnom, čovjeku nepoznato

Berzah (297) – međuprostor, međuvrijeme, razdoblje između smrti i proživljenja (Muftić, 1997, 88), međusvijet, limbo između ovog i budućeg svijeta, mjesto u kojemu duše borave do Sudnjega dana i konačnog odredišta

Mumin – vjernik, pravovjerni (Muftić, 1997: 49), vjernik, onaj koji istinski vjeruje

Munafik – licemjer, dvoličnjak (Muftić, 1997: 1520), licemjer, hipokrata, onaj koji jedno govori a drugo radi

Mudžtehid (304) – marljiv, vrijedan, koji samostalno rješava vjerskoppravna pitanja (Muftić, 1997: 245) onaj koji se trudi u radu, vjerovanju i iznalaženju rješenja koji je vrijedan

Mudžeddid – obnovitelj, reformator, novator (Muftić, 1997: 204) inovator, onaj koji donosi nešto novo, osvježava vjerovanje, vjeru

Dunjaluk / dun'ja (321) – ovozemaljski život, ovaj svijet, zemlja (Muftić, 1997: 460) ovaj svijet

Mušrik – mnogobožac, politeist, idolopoklonik (Muftić, 1997: 732) onaj koji vjeruje u nešto drugo mimo Allaha, mušricima su nazivali idolopoklonike

Emir (463) – zapovjednik, emir, knez, princ (Muftić, 1997: 44) predstavnik, princ, politički poslanik

Tevekkul (468) – „pouzdanje u Boga dž.š.“, princip oslanjanja na Boga u svemu što vjernik radi

Teslimijjet – „potpuna predanost Bogu dž.š.“, apsolutna usmjerenost samo prema Bogu

Hu (473) – jedan od mekama u tarikatima, zamjenica trećeg lica jednine upućena na Boga

Ehl (475) – obitelj, porodica, familija, rodbina, sljedbenici, pripadnici (Muftić, 1997: 54) porodica, nasljednici, oni koji se brinu i koje zaokuplja nešto

Salik – onaj koji je pretekao druge u bliskosti Bogu, najbliži Bogu (Hadžibajrić, 1989b)

Bejt (485) – stih (Muftić, 1997: 143), stih u sufijskoj književnosti

Vesila (490) – „sredstvo, veza“, poveznica, što spaja x sa y

Ehli zikir – oni koji čine zikir, koji vode računa o spominjanju Boga

Amel – „postupak“, djelo, što čovjek čini

Šejh – starac, starješina, profesor, učitelj, nastavnik, učenjak, naučnik, duhovni vođa (Muftić, 1997: 773) učitelj, vođa, onaj koji predvodi jedan tarikat, učenjak

Mekam (494) – „stepen“, „duhovni stupanj“, u tesawufu postoje stepeni blizine Bogu ili „postizanja“ cilja u smislu duhovnog uzdizanja

Hoda perverler – „ljudi koje Bog direktno odgaja i vodi, Božiji odgajanići“, koji imaju direktnu vezu s Bogom, nemaju vodiča, muršida

Uvejsije – „ljudi koji 'zahiren' nemaju svoga vodiča, ali 'manen' imaju jednog evliju čiji ih ruhanijjet upućuje i odgaja“, vode se učenjima nekoga, nemajući direktnu vezu s tom osobom

Manen – značenje, smisao, pojam, predodžba, ideja (Muftić, 1997: 1025) skriveno

Ruhanijjet – „duhovna snaga“

Vahdanijjet (495) – „jedinstvo“, božiji atribut jednoće, ar. vahden – jedan

Dalalet (497) – „krivi put“, metaforom života kao puta ka vječnom, život u kojem osoba čini dobro nazivamo pravim putem, a onaj u kojem osoba nanosi zlo krivim putem

Ihtilaf – „razdor“

Ajet (499) – znak, izraz, kur'anski stih (Muftić, 1997: 61) dio kur'anskog teksta, mala cjelina koja može odgovarati stihu, rečenici, misli ili dijelu misli, ar. ajet – znak

Hadis – razgovor, pričanje, islamsko predanje, tradicija (Muftić, 1997: 273) riječi koje je poslanik Muhammed izgovorio kao poruku

Ummet – „narod“, oni koji slijede poslanika Muhammeda

Frka – „stranka“

Ihtilafet – „suprotstavljanje, suprotnosti“

Havarijjuni (501) – „apostoli“

Mudžize – čudo, mudžiza (Muftić, 1997, 930) neobjašnjive stvari koje su poslanici radili kako bi dokazali pripadnost Svemoćnom Bogu, mudžize su uglavnom bile stvari koje je taj narod naročito cijenio, npr. u vrijeme čarobnjaštva poslan je Musa a.s. s mudžizama nemjerljivim s drugim čarolijama, kao što je Muhammed a.s. s najljepšim kur'anskim izrazom poslan u narod koji je naročito cijenio poeziju, umijeće jezika

Kufur / kufr – nijekati, ne vjerovati (Muftić, 1997: 1297) stanje nevjerovanja, nevjerovanje

Fejzi rahmani (506) – „darovi Božije milosti“

Nimet (507) – blagostanje, milost, povlastica, privilegija (Muftić, 1997: 1511) blagodat, ono što je Bog dao ljudima, prirodna bogatstva, biljke, životinje, sve što čovjek koristi

Emanet (510) – sigurnost, pouzdanost, povjerena stvar, amanet (Muftić, 1997: 49) zaduženje, zadužbina

Nišan (511) – „znak“, oznaka

Emri ilahi – „božija zapovijed“

Kitab – pismo, knjiga, s određenim članom – Tevrat, Biblija, Kur'an (Muftić, 1997: 1267) ar. knjiga, ali misli se na Objavu, svetu knjigu Kur'an

Simija (516) – magija, spletka

Kjoru kebud (517 – 518) – „nešto što nema vrijednosti, nešto ništavno“

Eser (520) – „trag“

Dževahir (547) – „dragulj“

Sebeb (548) – „uzrok, razlog“

Manevijat (571) – apstraktan, duhovni, idejni, nematerijalan (Muftić, 1997: 1025) viša spoznaje, mimo spoznaje čulima

Abi hajat (574) – „zamišljena voda koja bi mogla produžiti život i učiniti ga vječnim“

Vehm (575)– „fantazija“

Fehm – „razumijevanje“

Fikr – „razmišljanje“

Mahv – „izgubiti se“, biti izgubljen

Sekr – „opiti se“

Fena – „nestati“, nestati u nečemu, biti potpuno utopljen u nešto, u Boga

Mahvi ruhani – „nestajanje čovjeka“

Sekri ruhani – „duhovno pijanstvo“

Fenai ruhani – „duhovno nestajanje“

Terbijjet (583) – odgoj, vaspitanja, uzgajanje, obrazovanje (Muftić, 1997: 509) discipliniranje, preodgajanje, ukroćivanje

Muridi nakis – nepotpun, nesavršen, nedostatan (Muftić, 1997: 1525) manjkav murid

Ehli heve – „ljudi koji se povode za svojim strastima“

Ehli dalalet – „ljudi koji su na krivom putu“

Insani kamil (587) – „oličenje Božijeg Zata i Njegovih sifata“, savršeni čovjek

Halifa – „zamjenik“, namjesnik, onaj koji je zadužen za nešto

Alemi kubra – „veliki svijet“

Alemi sugra – „mali svijet“

Halu ahval (598) – stanje koje dolazi od samog postojanja nasuprot zarađenom stanju

Vudžudi mutlak – apsolutno postojanje, egzistencija uzvišene Istine koja nije ograničena nikakvim ograničenjima (Hadžibajrić, 1989b)

Hesti – apsolutno postojanje

Esmaul husna (617) – „božija imena“, 99 božijih imena, božijih atributa

Hajr – dobro, dobro djelo, dobročinstvo (Muftić, 1997: 416) dobro

Šer – zlo, nesreća, šteta, grijeh (Muftić, 1997: 726) zlo

Zulum (632) – „nasilje“, učinjena nepravda

Iman (662) – vjera, vjerovanje, iman (Muftić, 1997: 49) vjera, vjerovanje

Halvet – osamljivanje, odvojenost, susreti skrivenosti stvorenja sa Hakkom; kod nekih redova traje četrdeset dana; po tome je red Halvetije dobio ime (Hadžibajrić, 1989b)

Meram – namjera, svrha, želja, volja (Hadžibajrić, 1989b)

Naib (685) – koji zamjenjuje (Muftić, 1997: 1544) halifa, Božiji zastupnik

Durri bejda – durreh, krupno zrno bisera (Muftić, 1997: 435), biti bijel (Muftić, 1997: 145) bijeli biser

Nuri Muhammedi – svjetlo Muhammeda, prvostvoreno svjetlo; prvo svjetlo koje je stvoreno bila je duša poslanika Muhammeda

Kainat – „materijalni svijet, vasiona“

Alemi lahut – „duhovni svijet“

Ruhul ervah – „duša svih duša“, drugo ime za nuri Muhammedi

Nurul envar – „svjetlo nad svjetlima“, drugo ime za nuri Muhammedi

Akl – „pamet, intelekt, moć rasuđivanja“

Tig (692) – „sablja, tajna Božijeg jedinstva“

Sirri tevhid – „tajna Božijeg jedinstva“

Siper – „štit, sposobnost, istidad da shvati tajne“

Ustaz – učitelj, profesor, majstor (Muftić, 1997: 28)

Kijafet (718) – „odijevanje“, vanjski izgled

Ehli terbijje – „da je odgojen“, oni koji vode računa o ponašanju

Ruhul emin (738) – „Ahmedova duša“ Muhammed

Isabeajni nuri hak (759) – „dva prsta božanskog svjetla, to su dva Božija svojstva: džemal – ljepota i dželal – veličina“

Sifati – svojstvo, osobina, obilježje, osobenost, odlika (Muftić, 1997: 1642) Božija svojstva koja pomažu čovjeku pri određenju Božijeg bića

Hidajet (760) – pravi put, božija uputa, vođenje (Muftić, 1997: 1570) Božija uputa

Šehvet (774) – silna želja, žudnja, strast, požuda (Muftić, 1997: 767) strast, ljudski niski nagoni

Istigfar (836) – „oprost grijeha“

Anasiri erbea (838) – „četiri osnovna elementa od kojih se sastoji materijalni svijet“

Musebbibul esbab (842) – „pokretač svih uzroka“

Faili hakiki – „pravi istinski izvršilac“

Tedželijja (850) – „djelovanje više sile“

Zalim (872) – nepravedan, nasilan, okrutan, tlačitelj, ugnjetavač, nasilnik, tiranin (Muftić, 1997: 910) onaj koji čini nepravdu, nasilje, koji ponižava, omalovažava

Havija (877) – pakleni ponor (Muftić, 1997: 1599) jedno od imena za Džehennem, pakao

Azab (939) – „kazna“,

Mugajjebati hamse (956) – „pet sakrivenih stvari, a peta skrivena stvar je da niko ne zna u kojoj će zemlji umrijeti“

Tefsir – disciplina teologije koja se bavi tumačenjem Kur'anskog teksta

Kudret (969) – „svemoć“

Fakir (986) – fini, blagi čovjek, latif, ugodnik, čija ljepota zadire u svaku poru kao kakav prijatan miris koji svugdje zađe; Muhammed a.s. je bio najbolji fakir (Hadžibajrić, 1989b)

Muhtadž – koji osjeća potrebu za, kome je potrebno (Muftić, 1997: 341) neko u potrebi, koji nešto treba

Haram lokma (987) – „zabranjen zalogaj“, hrana koja nije zarađena na pošten način

Akli mead (997) – „dalekovidna pamet“

Vahj (1010) – „nadahnuće, oblik objave“, nadahnuće ili inspiracija od Boga

Hizmet (1022) – služenje, pomaganje

Ashabi kehf – „drugovi iz pećine“

Takdir (1045) – „sudbina“

Tedbir – „planiranje“

Džaz – „dopušteno“

Din (1068) – vjera, religija, pobožnost (Muftić, 1997: 473) vjera, religija

Tevil (1080) – „tumačenje“, teviliti – tumačiti, tumačiti i pojašnjavati vjeru

Toba / tevba – pokajati se (Muftić, 1997: 167) pokajanje, postupak pokajanja za grijeh

Akli meaša (1108) – pamet, razbor, intelekt, inteligencija (Muftić, 1997: 992)

Gaflet (1119) – „nemar“

Mertebe (1127) – „stupnjevi“, stepeni duhovnosti

Džunup (1230) – „nečist za molitvu“, osoba nečista za obavljanje molitve

Tevhid – „jedinstvo Božije“, vjerovanje u jednoću Boga

Marifet – „spoznaja“

Muvehhid – „jednobožac“, koji vjeruje u jednog Boga

Mekruh (1250) – „nepoželjno“, djelo koje je pokuđeno činiti

Sirati mustekim (1482) – „Pravi put“, metaforom života kao puta ka vječnom, život u kojem osoba čini dobro nazivamo pravim putem, a onaj u kojem osoba nanosi zlo krivim putem

Džebr – prisila (Hadžibajrić 1989b), primorati, prisiliti na (Muftić, 1997: 197)

Džebr makbul (1499) – „primljeni džebr je kada čovjek obavlja sve naređene dužnost savjesno, ma šta mu se dogodilo“

Džebr mezmum – „pokuđeni džebr je slučaj kad se čovjek ne pridržava propisa, nego se jednostavno prepusti da mu se desi nešto što se moglo izbjeći“

Ehli dun'ja (1536) – „ljudi koji se samo zanimaju ovomsvjetskim životom“

Ruhi hajali (1574) – „misaona pamet“

Ruhi akli – „um i razum kojim se shvaća kad se ne vidi i ne osjeća“

Ruhi fikri – „pamet stečena razmišljanjem i zapažanjem“

Ruhi kudsi – „specijalna, nematerijalna, duhovno-svetačka pamet, darovana od Boga pejgamberima, evlijama i drugim duhovnim velikanima“

Nakis (1614) – skraćen, nepotpun, nesavršen, nedostatan, krnjav (Muftić, 1997: 1525)
manjkav, neizgrađen

Kamil – potpun, cio, čitav, sav, savršen (Muftić, 1997: 1308) savršen, izgrađen

Tedželli (1682) – „tedželli učini – pojavi, interveniše“, ukazati se, pojaviti se

Bešerijjet – čovječanstvo, ljudska priroda (Muftić, 1997: 101) stanje bivanja čovjekom

Ahiret (1686) – „zagrobni život“

Gafil (1690) – „nemarnik“, koji postupa nemarno u odnosu na vjeru, Boga

Hajati kalbijje (1696) – „srčani način života“

Mertebei nubuwet (1697) – „stanje gdje nema aška i mehabbeta, gdje znanje i mudrost upravljaju“

Bezmi elest (1708) – „prva trpeza“

Kalu bela – „od vajakada“, od kalu bela – oduvijek

Nafila – „nije farz“, djelo, ibadet koji je dobrovoljan, nije obavezan

Nihajet (1708) – kraj, konac, završetak, krajnost (Muftić, 1997: 1543)

Bidajet – početak (Muftić, 1997: 78)

Sejri suluk – „proces odgajanja murida od strane muršida“

Kebed (1710) – „poteškoće“, muke

Kibla – strana, strana okretanja pri molitvi (Muftić, 1997: 1164) pravac u kojem se okreću muslimani kada obavljaju molitvu, pravac u kojem je Kaba u Meki iz bilo kojeg mjesta

Bejtul mamur – „kaba meleka“, nevidljiva kaba u istoj vertikali s kojom vidimo

Kutb (1733) – prvak jedne klase evlija, osovina; jedna osoba koja postoji u svakom vremenu, najvrednija kod Boga u to vrijeme; značenje duša za tijelo je kao značenja kutba za svijet (Hadžibajrić, 1989b)

Gavsi azam – najviši u poretku među kutbima

Gavsi ekber – najveći u poretku među kutbima

Suret – „oblik“, forma, izgled

Eflak – „svijet“

Šehid – svjedok, mučenik, poginuli, pali (Muftić, 1997: 765) oni koji su žrtvovali nešto na Božijem Putu

Vadžibul vudžud (1734) – „ono što mora postojati“

Mumkinul vudžud – „ono što može a ne mora postojati“

Mumteniul vudžud – „ono što ne može biti“

Nazar – „snaga pogleda“, urok

Ajani sabite – „osnovni elementi života“

Jekin – „uvjerenje“

Šehadet – „svjedočenje“

Mertebei gaflet (1743) – „stanje u kojem čovjek ne vodi računa o Rabbu“

Mertebei vahdet – „stanje u kojem čovjek vodi računa o Rabbu“

Tedžellijat (1796) – „pojava“

Kijametski dan (1806)– proživljenje, uskrsnuće (Muftić, 1997: 1250) sudnji dan, smak svijeta

Išaret (1843 – 1844) – „predznak“

Tilsum – talisman, hamajlija, tajni izgovor, znak, crtež i sl; kojim se čuva kakva tajna (Hadžibajrić, 1989b)

Kuwei nefsanijje (1850) – „strasti“

Hevai džismnajiije (1850) – „tjelesni prohtjevi“

Vesvesei šejtaniije – „đavolske misli“

Nijaz(1877) – „poklon“

Tesbih – „slavljenje Boga“

Nagma (1927) – „ton“

Veledi kalb – „dijete srca, srce koje odgovara na zikir“

Veledi manevi – „dijete duše“, drugo ime za veledi kalb

Rahmet (2019) – milost, milosrđe, samilost, sažaljenje, dobrota (Muftić, 1997: 519)

Munkiri (2022) – koji poriče i niječe, koji ne priznaje Istinu i ne vjeruje, koji niječe tarikat (Hadžibajrić, 1989b)

Mesh (2112) – „mesh učinio – potrao“, potiranje kose ili nekog dijela tijela mokrom rukom s ciljem da se „očisti“ za molitvu

Silsila – „redoslijed“

Hutba (2113) – propovijed (Muftić, 1997: 387) propovijed, govor na molitvi petkom

Ashabi – drug, kolega, saputnik, pristalica, sljedbenik, drug Muhammeda (Muftić, 1997: 784) muslimani i savremenici poslanika Muhammeda

Ehli kešf – obitelj, porodica, familija, rodbina, sljedbenici, pripadnici (Muftić, 1997: 54), otkriti, otkrivati, razotkriti, pronaći (Muftić, 1997: 1293) ljudi otkrovenja

Munadžat (2258) – došaptavanje, tajni razgovor, povjeravanje tajni, tajni savjet (Muftić, 1997, 1468) razgovor s Allahom dž.š. religiozna pjesma posvećena Bogu, obično prva pjesma u Divanu; obraćanje Bogu dž.š.

Tajji mekan (2273) – savijanje, smotavanje (Muftić, 1997: 900), mjesto, sjedište, prostor, prisutnost (Muftić, 1997: 1319) zbijanje prostora, obdarenost nekoga da postoji mimo prostora ili u svim prostorima, sposobnost putovanje kroz prostore

Tajji zeman – savijanje, smotavanje (Muftić, 1997: 900), vrijeme (Muftić, 1997: 602) zbijanje vremena, obdarenost nekoga da postoji mimo vremena ili u svim vremenima, sposobnost putovanja kroz vrijeme

Fakr (2373) – „siromaštvo“

Teberra (2406) – napustiti, ostaviti, odreći se (Muftić, 1997: 83) odricanje od nečega

Tevella – uzeti za prijatelja, sprijateljiti se (Muftić, 1997: 1672) prijateljavanje, velika ljubav prema nečemu

Lateajjun (2447) – „neodređenost“

Teajjuni ewel – „prva određenost“

Ajni sabite – „slika stvari u Božijem znanju“

Hadi – „božije ime koje znači 'onaj koji upućuje'“

Mudill – „božije ime koje znači 'koji dovodi u zabludu'“

Jekrenk (2468) – „jednobožnost“

Ikram (2492) – „poštovanje“

Esfari selase (2494) – „tri putanje“

Džezba – ekstaza, nadahnuće Premilostivog, momenat kad Allah dž.š. privuče čovjeka sebi pa on, od silnog oduševljenja bude zapanjen i ushićen skoro do ludila, usljed neposredne blizine Njegove sveobuhvatne ljepote, koja traje kao bljesak; privlačenje roba Allahu Allahovom voljom bez truda roba, privlačenje duše el- Hakk-u (Hadžibajrić, 1989b) 283

Halk – „stvoreno“, ono što je Bog stvorio

Zahid – „strožiji pobožnici“

Akli kullu (2498) – „Univerzalna pamet, Stvoritelj“

Muhibb (2504) – onaj koji voli (Muftić, 1997: 260)

Šehji ilm (2508) – „šejh koji podučava“

Šejhi terbijje – „šejh koji odgaja“

Šejhi terekki – „šejh koji unapređuje“

Kurbi feraiz (2519) – obavezno približavanje Bogu koje obuhvata tarikatsko napredovanje do četvrtog stepena (Hadžibajrić, 1989b)

Kurbi nevafil – približavanje putem nafila Allahu dž.š. to je nastavak usavršavanja u približavanju poslije kurbi feraiza; neobavezno približavanja (nafila) koje nastaje nakon četvrtog stepena tarikatskog napredovanja (Hadžibajrić, 1989b)

Kadai mubrem (2532) – „neminovna odredba“

Kadai muallak – „ovisna odredba“

Kabur (2590) – grob (Muftić, 1997: 1159) zagrobni život, boravak u raki

Teslimijet – „predanost i pokornost“

Magfired – oprost, razrješenje od grijeha (Muftić, 1997: 1066) oprost, pomilovanje

Arif – onaj koji je spoznao duhovna kretanja u svijetu i životu, znalac, dobar poznavalac Božijih tajni (Hadžibajrić, 1989b)

Ebdžed (2728) – od početka, arapska abeceda; Sistem brojčanih vrijednosti arapskog hurufata (alfabeta) kojim se određuju datumi (Hadžibajrić, 1989b)

Murad – stizanje cilju, ostvarenje želje, podvrgavanje svoje volje Allahovoj, približavanje tj; spoznaja Rabba (Hadžibajrić, 1989b)

Himmet (2760) – „zalaganje, intervencija“

Sejr fillah (2774) – idenje u Jednoću postojanja Bića, u (spoznaji) Boga; kroz utapanje i nestajanje u Božjem postojanju srce postaje čisto i čovjek odbacuje negativna svojstva, a kiti se samo lijepim svojstvima i postaje istinski dobar; pod djelovanjem lijepih Božjih imena čovjek posmatra svijet i prosuđuje, ulazi u kosmos s većim spoznajama o Bogu i osjeća se bliže Bogu; jedan od naziva za peti stupanj tarikatskog napredovanja, nefis-i rādiyye-duša koja je zadovoljna (Hadžibajrić, 1989b)

Džuz (2809) – „djelić“, Kur'an je podijeljen na 30 džuzeva, 30 jednakih dijelova od po 20 stranica

Ilmi nafi (2832) – „korisno znanje“, znanje od kojeg čovjek ima koristi

Ilmi gajri nafi – „nekorisno znanje“, znanje koje može biti protiv čovjeka

Kurbijjet (2898) – „bliskost“, približenost Bogu

Ebed – „bezkonačnost“, život poslije smrti, vječno prebivalište

Zat (2905) – „biće“

Džemaat (3013) – skupina, grupa, društvo, zajednica (Muftić, 1997: 237) zajednica, grupa ljudi koja se zajedno moli, živi, djeluje

Benluk (3063) – „oholost i umišljenost“

Nefsi hajvani (3069) – nefis, duša, duh, suština, bit (Muftić, 1997: 1518), životinja, život (Muftić, 1997: 351) ono što životinju čini životinjom

Nefsi rahmani – nefis, duša, duh, suština, bit (Muftić, 1997: 1518), premilostiv, milosrdnik, Bog (Muftić, 1997: 519) ono što Milostivog čini milostivim

Mutehakkikin (3071) – biti potvrđen, obistiniti se, pokazati se kao tačan (Muftić, 1997: 315) oni koji potvrđuju, koji traže potvrdu

Mešajih – duhovni starješina (Muftić, 1997: 774) učenjaci

Farz (3125) – postulat, vjerska dužnost, zakon, farz (Muftić, 1997: 1110) obavezno, obligatorno djelo; molitva koja se ne smije propustiti, propis koji se mora izvršiti

Letaifi kalb (3145) – „tajne srca“

Kalb – „srce“

Sirr – „tajna“

Sirrusirr – „tajna tajne“

Hafi – „skriveno“

Ahfa – „najskrivenije“

Muttekija (3179) – onaj koji je pri tekiji, član

Islam – „islam: to je pet islamskih šarta“, islam je vjera kojoj pripadaš ako činiš pet naređenih radnji

Ihsan – „da se ponašaš kao da vidiš Boga, pa ako ti Njega ne vidiš, On tebe vidi“

Kabul (3299) – „uslišeno“, prihvaćena molitva, djelo, ibadet

Šejhu din (3338) – „starješina vjere, titula“

Zuhd (3399) – povučenost, sustezanje od ovog svijeta (Hadžibajrić, 1989b)

Takva / takvaluk – bogobožnost; može biti u tri pravca: 1. ako čovjek ne radi halal, ali se čuva harama, 2. ako radi halal, a čuva se harama, 3. ako se uz to čuva i loših misli (Hadžibajrić, 1989b)

Mihrab – „pročelje“, također mjesto u pročelju džamije ili mesdžida u kojem imam obavlja molitvu

Kijas (3409) – „analogija“

Hazreti (3453) – gospodin, gospođa, ekscelencija, visočanstvo, veličanstvo (Muftić, 1997: 305) veličanstveno, cijenjeno

Terbijej nefis (3467) – „uzgoj putem rada i discipline“

Tesfijej kalb – „uzgoj putem čišćenja srca“

Adalet – „pravičnost“

Katil (3533) – „ubice i ubojice“

Jetim – „dijete bez roditelja, jednog ili oba“, siročić

Settar (3551) – „jedno od 99 Božijih imena, u značenju 'onaj koji pokriva'“

Sevab / sevap (3831) – nagrada, sevap, zasluga, plaća, kazna (Muftić, 1997: 189) priznanje kod Boga za učinjeno dobro djelo

Hadž (3873) – pobijediti, posjećivati, hodočastiti, otići na hadž (Muftić, 1997: 268) jedna od pet obaveza muslimana, obred islamskog hodočašća

Literatura:

- Rumi, Mevlana Dželaluddin (1985), *Mesnevlja I*, Sarajevo, Tekijski odbor Nakšibendijsko Mevlevijske tekije na Mlinima u Sarajevu (Katedra Mesnevlje)
- Beglerović, Samir (2004), „Crtice iz života hadži šejha Fejzulah ef. Hadžibajrića“, *Znakovi vremena – časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu*, br. 25, str. 10–30
- Beglerović, Samir (2008), „Rani institucionalni razvoj tesavvufskog nauka“, *Znakovi vremena – časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu*, br. 39–40, str. 78–93
- Beglerović, Samir (2010), „Prilog izučavanju tesavvufske misli i tarikatske prakse u XX stoljeću“, *Novi Muallim*, br. 42, str. 59–66
- Dizdarević, Sedad (2008), „Mevlana i mevlevije u Bosni“, *Znakovi vremena – časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu*, br. 39/40, str. 94–106.
- Zlatar, Behija (1998), *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo
- Gadžo, Šaban (2013), „Tradicija prevođenja, kazivanja i tumačenja *Mesnevlje* u Sarajevu i nekim drugim mjestima u BiH“, *Behar*, br. 116, str. 3–13.
- Karić, Enes (1989), „Te'wil i mistična hermeneutika Kur'ana“, *Tesawuf, islamska mistika*, str. 29–38.
- Cerić, Mustafa (1989), „Refleksije o porijeklu i razvoju sufizma“, *Tesawuf, islamska mistika*, str. 39–46.
- Omerbašić, Ševko (1989), „Kratak osvrt na historiju tesawufa“, *Tesawuf, islamska mistika*, str. 47–58.
- Nakičević, Omer (1989), „Zuhd i počeci tesawufa“, *Tesawuf, islamska mistika*, str. 59–72.
- Latić, Džemaludin (1989), „Recepcija sufijske metafore“, *Tesawuf, islamska mistika*, str. 125–140.
- Šukrić, Nijaz (1989), „Mjesto i utjecaj tesawufa na razvoj islamske kulture“, *Tesawuf, islamska mistika*, str. 141–150.

- Hadžibajrić, Fejzulah (1989a), „Zikr i iršad“, *Tesawuf, islamska mistika*, str. 151–162.
- Hadžibajrić, Fejzulah (1989b), „Mali rječnik sufijsko-tarikatskih izraza“, *Tesawuf, islamska mistika*, str. 177–218.
- Hadžibajrić, Fejzulah (1974), „Tesavvufsko-tarikatska poema Abdullaha Bošnjaka“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, br. 2-3, str. 31–35
- De Vitray Meyerovitch, Eva (1988), *Antologija sufijskih tekstova*, Zagreb, Naprijed
- Drkić, Munir (2016), *Višejezičnost u Mesneviji*, Sarajevo, Naučnoistraživački institut „IBN SINA“
- Trako, Salih (1987) “Predavanja Mesnevije i Mesnevihani u Sarajevu.”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, br. 13-14, str. 221-226.
- Halitović, Hamza (2015), „Izbor iz lirike Feriduddina Attara“, *Živa baština: časopis za filozofiju i gnozu*, br. 2, str. 76–86
- Berruto, Gaetano (1994), *Semantika*, Zagreb, Antibarbarus
- Zgusta, Ladislav (1991), *Priručnik leksikografije*, Sarajevo, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva „SVJETLOST“
- Bugarski, Ranko (2003), *Uvod u opštu lingvistiku*, Beograd, Čigoja štampa
- Brala-Vukanović, Maja, Šarić, Ljiljana (2019), *Slike jezika*, Zagreb, Jesenski i Turk
- Šarić, Ljiljana (2014), *Prostor u jeziku i metafora*, Zagreb, Jesenski i Turk
- Evans, Vyvyan (2005), „The meaning of Time: Polysemy, the Lexicon and Conceptual Structure“, *Journal of Linguistics* 41, 33–75
- Lakoff, George (1980), „Conceptual Metaphor in Everyday Language“, *Journal of Philosophy* 7, 453–486
- Lakoff, George, Johnson, Mark (1980), *Metaphors We Live By*, University of Chicago Press, Chicago – London
- <https://bastinaobjave.com/uloga-mevlevija-u-razvoju-divanske-knjizevnosti-bih/>
- <https://znaci.ba/tekstovi/osnovno-o-derviskim-redovima>